

ШЫН

№ 149
(18269)

2012 чылдың
декабрь 20,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Тываның Баштыңының ажил-албаны

Чугула медээ

ОРУКТАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДУГУРЖУЛГА ЧАРДЫНГАН

Ниити узун дурту 530 регионнуң ийи оруунга маарыштыр концессия дугуржулгага ат салынган.

Республиканың Чазааның экинчиден ол документте атты Шолбан Кара-оол — "Евразия" концессионерден — "Евразия" чагыртыр "Тываның ары" консорциумнуң чингине тору Вячеслав Сараев салган. Инган дугуржулга езугаар "Ак-Довурак" болгаш "Ак-Абаза" оруктарын үе-аайы-биле чаартып кылыр. Консессиалыг оруктар-биле чодээш төлевирни республика Чазааның негелдезин езу-Тываның чурттакчылары ес, олар чаарттыг орукту ку дег халас ажыглаар деп, ан Кара-оол ат салып тура, глээн. Чүгле 20 тоннадан аар транспорттун ээлери төлевир.

еректин ужуру чүл дээрге, ол акша ажылдап алыры эвес, а ын бюджетинге болгаш чурт-тарынга үүрге чокка Россия-демир-орук четкизинче үнер юрттун ийи оруунун шынарын дери, аргыштырылганын чок чоруун тургузары-дыр. эшкенин дилиндектерин ртканындан, ээр-дагыр чер-жызырганындан болгаш өске-артылгалардан чоокка чедир эревейин турган пассажир тырылганын боттандырып алаар" — деп, Тываның ыны тайылбырлаан.

пооруктар талазы-биле кон- дугуржулганын кады бе- турар үеде чедип алдыгнан аа дугуржулгаларның дуга-

Дугуржулгага атты салганнар.

йын Шолбан Кара-оол дыңнаткан.

Албан-езуунуң ол докумен- тизи республиканың эрге-ажык- тарын илередип турар болгаш улуг хуу инвесторну хаара тутпушаан, регионнуң инфраструктурлуг төлөвилелдерин күүседиринге базым-дыр деп, Тываның Башты- ны санап турар. Бо таварылгада "Евраз Холдинг" тургузуунга ха- мааржып турар "Тываның орук- тары" консорциум" КХН Тываның 782,5 млн. тонна курлавырлыг Улуг-Хем бассейнинде ийи учас- токтун ажылдап кылыр лицензияны "Межегейуголь" компаниязын дамчыштыр алган.

Консессиалыг дугуржулгага ат

салыр чорук хүлээлге болбайн ту- рар дээрзин Тываның Баштыңы тайылбырлаан. "Ындыг турбуже инвестор тала республика девис- кээринге чүгле бизнестиг турар эвес, ниитилелдин мурнунга социал хүлээлгелиг база болур ужурулг. Инвестиция компаниялары-биле ажык, ажыл-херекчи харылзаа- ларны тудар сорулгалыг бис. Биз- нести тус черниң чурттакчыларына ажыктыг болгаш Тываның эконо- миктиг сайзыралына идиг бээр кылдыр чорударын негеп турар бис. Регионнуң автооруктарының шы- нарын экижидеринче угланган кады кылган төлөвилелге идепкейлиг киржириниң дугайында "Евраз

Холдингиниң" шиитпирин деткип тур мен" — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

"Тываның удуртулганының чугаалап турары чүүлдери мурну- да-ла дыңналып турган, ону кон- цессия дугуржулганынга кириген бис. Шынап-ла, бо орукка акша ажылдап алыр дээн план бисте чок. Ол дээрге бистиң бизнестивисти сайзырадырының бир аргазы болгаш республиканың бодунга улуг дузаны чедирер төлөвилел- дир. Улустун бөгүнгү ажыглап ту- рар оруунун шынарын экижидери чугула" — деп, "Тываның оруктары" консорциумнуң чингине директору Вячеслав Сараев демдеглээн.

ХӨЙ-НИИТИ ЭКСПЕРТТЕРИН ТУРГУЗАР

Регионнуң девискээринге инвестицияның бүгү үлөтпүр төлөвилелдерин күүседириниң айтырыгларының талазы-биле хөй-ниити эксперттериниң бөлүүн тургузарын Тываның Башты- ны Шолбан Кара-оол Чазак Даргазының бирги оралак- чызы Михаил Козловка дааскан.

"Оон составына бедик мерге- жилдиг экологтар, хөй-ниитиниң төлээлери, а ол ышкаш инновация компанияларының төлээлери кирер ужурулг. Ол ышкаш хуу инвестиция компаниялары-биле харылзаа- ларны башкаар хүлээлгелиг Бойдус курлавыры яамызының, Үлөтпүр болгаш энергетика яамызының, Экономика яамызының болгаш Юстиция херектериниң талазы-биле яамының билдингир болгаш то- даргай туружун көрүскеп тур мен" — деп, Тываның Баштыңы демдег- лээн.

Республиканың эң байлак черлерин шингээдир ажылды аңгы- аңгы районнарда элээн каш ком- паниялар боттандырып турарын демдеглээш, оларның ажыл-чору- дулганының ажык-чарлыг болурун, ниитилел-биле ажык чугааны кы- лырын хандыраарын харысалгалыг ажылдакчылардан Шолбан Кара- оол негээн. "Үлөтпүр хөгжүлдэзи дээрге чайлаш чок чүүл-дүр, ол дээрге республиканың социал- экономиктиг хөгжүлдэзиниң бы- разы болур. Бистер, эрге-чагыр- ганың төлээлери, Тываның доктаа- мал сайзыралын хандыраар, регион- нуң эрге-ажыктарын камгалаар, бойдус камгалал хоойлужудул- ганын шыгыры сагыыр, социал хү- лээлгелерин күүседирин инвестор- лардан негээр ужурулг бис" — деп, ол улаштыр чугаалаан.

Бистиң корр.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ АЙЫТКАЛЫН БОТТАНДЫРАРЫ-БИЛЕ...

Тываның Чазаа Рос- сияның Президентизиниң айыткалын боттандыраар талазы-биле комплекстиг чечендерни ажылдап кы- лып турар. Аңаа хамаарыш- чы чогоур даалгаларны Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол ТР-ниң Админи- страциязынга болгаш Чазаа- ның Аппарадынга берген.

регионалдыг эрге-чагыргага Россияның Президентизи дыка хөй талаарны дааскан. Оларны боттандыраар талазы-биле ком- плекстиг чечендер белеткеттинген ужурулг. Ону Чазак хуралын- ында бис. Ук хемчеглерге

даянып, муниципалдыг тургузуп болгаш бүдүрүлгө бүрүзүнүң хем- чеглери ажылдаттынып кылдынар" — деп, Чазак Баштыңы демдеглээн. Тываның Чазаа хөй чүүлдерни боттандырып эгелей бергенин, эгелээнин уламчылаарын болгаш аңаа онаалгаларны саат чок ажыл- дап кылырынче кирерин Шолбан Кара-оол онзалап айыткан.

Президент Владимир Путин эң кол угланышкыныннарның бирээ- зинге күш-культура болгаш спортту сайзырадыры деп айыткан, ылаң- гыя аныктар ортузунга. Чурттун Баштыңы Россияның бүгү субъек- тилериниң баштыңнарынга демо- графтыг өзүп сайзыраарының бот- туң регионалдыг программанын тургузарының болгаш боттанды- рынының чугулазын сагындырган.

Онза кичээнгейни назы четпээн уруглар албан черлеринче, ындыг хевирлиг хууда уруглар албан черлерин тургузарына деткимчеже угландыраарының чугулазын Прези- дент демдеглээн. Оон аңгыда Пре-

айтырыг эң кол айтырыг деп санаар мен" — деп, Россияның Пре- зидентизи сагындырган. "Чурттаар оран-сава" мурнады хөгжүдөр национал төлөвилелдин эге чада- зында ипотеканы сайзырадыр

“Хамаатыларның калбак кезииниң — анык өг-бүлелериниң, социал адырның специалистериниң, эмчилериниң, башкыларның, эртемденнериниң, инженерлериниң чурттаар оран-сава айтырынын шиитпирлээринче шилчи ужурулг бис.

зидент эргижирээн россияжи шиитпирлелтинмээн айтырыг — чурттаар оран-сава айтырыныче кол кичээнгейни углаарын сагындырган. "Россияның Чазаанга-даа, регион- нарының удуртулганын-даа бо

байдалды тургузуп шыдаан бис. Ипотека чээлилериниң хемчээли сөөлгү ийи чылда 40-50 хуу чедир өскөн. Ол эки көргүзүг-дүр, ынчалза-даа билир бис, ипотеканы орулганы ортумактан бедик, шы-

далдыг кижилер ажыглап турар. Арткан хамаатылар аңаа ам-даа күш четпес. Ынчангаш ам чаа чадазында хамаатыларның калбак кезииниң — анык өг-бүлелериниң, социал адырның специалистериниң, эмчилериниң, башкыларның, эртем- деннериниң, инженерлериниң чурт- таар оран-сава айтырынын шиитпир- лээринче шилчи ужурулг бис. Эконом-класстың ортумак өртектиг чурттаар оран-савазын ажыглап киирериниң хемчеглерин алыр бол- гаш чурттаар оран-сава хөлезил- лээриниң аргаларын элээн калбар- тыр херек. Чамдык регионнарда чурттаар оран-сава хөлезиллээриниң арга-хевирлеринге деткимчениң янзы-бүрү аргаларының төлөви- лелдери ажылдап кылдынып эгелээн. Ажылчын кижилер чурттаар оран-саваны хөлезилеп шыдаар арганы тургузар ужурулг дээрзин Президент онзалап демдеглээн.

gov.tuva.ru-дан.

Хүннүн медээлери

Көдээ ажил-агыйлар —
бедик сайзыралда

Сөөлгү үеде республикада шыырак деңгелде ажилдап турар Бии-Хем кожуунунун "Туранское" биле Танды кожуунунун "Тывахолдинг" көдээ ажил-агый бүдүрүлгелери "Тыва Республиканың эткир мал сайзырадыры" деп программаның киржикчилери болган.

Тываның көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыдының бирги оралакчысы Сергей Ондарның дыңнатканы-биле ажил-агый бүдүрүлгелерге шөлдерин тударына 15 млн. рубльди, көдээ ажил-агый техниказы садарына 6,5 млн. рубльди, эткир герефорд уксаалыг бызааларны садып алырына 5,5 млн. рубльди үндүрүп бээр. Олар нитизи-биле 54,282 млн. рубль болур, оларның иштинден 43,282 млн. рубльди федералдыг бюджеттен, 11 млн. рубльди республика бюджетинден акшаландырат. Оон аңгыда программаның киржикчилери база уксаалыг аныяк мал немей тып алырына 2 млн. 387

мун рубльди боттары үндүрер ужурулуг.

"Туранское" болгаш "Тывахолдинг" бүдүрүлгелеринге 200 баш герефорд уксаалыг аныяк малды Хакас Республиканың Ширинск кожуунунда "Сонское" көдээ ажил-агый үлетпүрүнден садып алыры көрдүнгөн. Амгы үеде 196 баш уксаалыг бызааларны болгаш 4 баш бугажыкты шилээш аңгылаанын Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызынче дыңнаткан. Ажил-агый бүрүзү оон ыңай мал чеми белеткээринин бүрүн техниказын болгаш тракторларны база алырлар.

2011 чылда Тываның Чазааның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун бодунуң эгелээн саналы-биле тускай мөөрейден шилиттинген бичии хевириниң хууда сес ажил-агыйларынга 600 баш эткир уксаалыг бызааларны болгаш мал чеми белеткээринин техниказын тыпканын сагындыраал. Мал чаа агаар-бойдуска дораан чаңчыга берген. Амгы үеде ол малдар 17 хуу өскөн, 102 баш бызааны алган.

Пассажирниң айыыл чок
чоруу дээш

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы техника болгаш өске-даа дериг-херекселди садып алырына субсидияларны бээри-биле сайгарлыкчылар аразында конкурсту чарлаан.

Аңаа хамаарыштыр ведомстволар аразында комиссия хоорайның пассажирлер аргыжылгазын хандырып турар кижилерге чаа автобустар садып алырының база бир аргазы кылдыр ук конкурсче чагыларны бээрин сүмелзэн. Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткир тускай программа езугаар эрги автотранспорт хевирлерин чаа "Форд" маркалыг автобустарга солуп ал болур. Программаның дузасы-биле чаа автобустун өрте-үнезинин чартык хуузу төлөп бээр. Амгы үеде

пассажирлер аргыжылгазында "Газель" маркалыг автобустар колдап турар. Оларны чаа "Форд" автобустарга солуп алыр күзүлдиг улус бар. "Форд-Транзит" "Газельге" деңгээрге, 27 олуттук, септелгелер аразында халыдары — 20 мун км, "Газельдин" — 4 мун км, "Газель" 100 км черге 20 ажыг литр бензин чарыгдар болза, "Форд" чүгле 8 литрни чарыгдар. Чаа "Форд"-тун эге өртөз улуг-даа болза, ол дораан катап эглип кээр дээр болза, частырыг чок. Даштыкы автобуска олурар пассажирлер эптиг, таарымчалыг болгаш айыыл чок байдалга чоруур дээрзи билдингир. А ол дээрге бирги черге турар ужурулуг.

ТР-ниң Саң-хөө яамызы бо төлөвилелди катап өөренип, чедер-четпес талаларын сайгарып көргөш, төнчү шиитпирни хүлээр.

Томуйлаашкын

Кожуун чагыргазы
чаарттырган

Тываның найысылалының чанында Кызыл кожуунунун администрациязын республика Баштыңының оралакчызы турган Валентин Ендан удуртур.

Кожуунун Төлээлекчилер хуралының депутаттары оон кандидатуразын декабрь 14-те бир үнбиле деткээн. Тыва Республиканың Чазаанга көдээ ажил-агыйны удуртуп турган Валентин Енданның кожунун күүсекчи эрге-чагыргазының удуртукчузунче шилчтикени дээр-ле, Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдун муниципалдыг эрге-чагырганы күштелдирер дээн сорулгазына болгаш найысылалды долгандыр долу аграр куржакны тургузар дээн планнарына тааржып турар. Тываның Баштыңы республиканың хөгжүп сайзыраарының планнарында Кызыл кожуун индустриализация болгаш көдээ ажил-агый талазы-биле-даа шимчедикчи күш болур ужурулуг дээрзин чаңгыс эвес удаа медегеп келген. Агроүлетпүрүнүн

улуг бүдүрүлгелери база ында: куш фабриказы, чылыдылга комбинаты. Келир үеде агрокуржакны көдээ ажил-агый продукциязын болбаа-зырадыр болгаш өскээртен сөөртүп эккеп турар барааннарны кызып үндүрүптер бүдүрүлгелер-биле улгаттырат.

Амгы үеде күш-деңгели шыырак кожуун тус чер эрге-чагыргаларының ажил-агыйжы эвес болгаш харысалга чок чоруундан эрге-дужаал ажыглар, хээлиенир чорукка алыскан нарын байдалда туруп турар. Кожуун төвүн экологтуг айыыл-халапка чедирер дей берген бок айтыры, чурттакчы чоннун бүзүрелин оскунган эрге-чагырга дугайында айтырыгларны алырга-ла, байдал билдингир. "Мындыг байдал турбас ужурулуг. Ынчангаш Чазак болгаш мен бодум кожунун ол ханы оңгардан "ушта тыртып" шыдаар, харысалгалыг эрге-чагырганы тургузарына идепкейли-биле киржир бис" — деп, Шолбан Валерьевич депутаттар-биле ужуражылгага чугаалаан.

gov.tuva.ru-дан.

«ТУРАН — РЕСПУБЛИКАНЫҢ
ЭГЕЗИ-ДИР»

Ажык чугаа үезинде.

Айдыс Доржуның тырттырган чоруу.

Дүүн, декабрь 19-та, Чазак Бажыңына Тыва Республиканың Баштыңы-Чазаның Даргазы Ш.Кара-оол Бии-Хем кожуунда күүсекчи эрге-чагырга органының төлээлери-биле ужуражып, "муниципалдыг шакты" азы ажык чугааны чоруткан.

Бии-Хем кожуунунун төлээлери-биле ажык чугааны чорудуп эгелээни ханы уткалыг. Чүге дизе Россия биле Тываның демнежилгезинин эге оруу Тываның бо кожунундан ужуун ап, шөйлүп чоруткан. Ынчангаш юбилейлиг чылды төлөтпиг, ажил-ишчи төлөвилелдер-биле уткуп, ону амыдыралда боттандыраары ам муниципалдыг эрге-чагырганың мурнунда кол ажылдар ол дээрзин Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол айтып-каш, чоннун бүзүрелин чаалап ап, эрге-чагыргага удуртукчулар-биле ажык чугааны эгелээри чугула деп санааш, ажил-агыйжы херектерни сайгарып көөрүн эгелээн.

Бир дугаарында Бии-Хем кожунда чуртталга тудуунун база чуртталга-коммунал ажил-агыйының хөгжүлдээрин дугайында сайгарылганы сайыттар болгаш кожун, суму чагырыкчыларының киржилгези-биле чоруткан.

Республиканың чурттакчы чонунга, оон иштинде чамдык бөлүктүн хамаатыларына чурттаар оран-сава байдалын экижидип, тудугну тудуп азы садып алырының аргаларын айыткан доктаал-саавырлар, тускай сорулгалыг программалар бар-даа болза, бии-хемчилер ол талазы-биле арай шүпшөң ажилдап турарын илеткел кылганнар демдеглээн. 2008 чылда чурттаар оран-сава тудуунун планын ооналдазын 121 хуу күүседип турган болза, чыл келген тудум, ол көргүзүг эвээжээн. А бо төнүп турар чылдың түннели-биле план 86 хуу күүсеттинген. Тудуг-суурларны тударына чүү шаптык болуп турарыл деп айтырыга хууда чуртталга бажыңнарын тудары чингине планнарда айыттынмаан черлерде ийикпе, азы чер участоктарын хевирлээри хоойлуга дүүштүр чоруттунмайн турарында дээрзи илереттинген. Чер шимчээш-кининден когаан өг-бүлелерге чуртталга сертификаттарын берген-даа болза, ам-даа ону ажыглаваанын база айтыпкан. Бир эвес сертификаттарны үе-шаанда ажыглап четтикпейн баар болза, оон төнөр хуусаазы база барын маңаа көдүрүп чугаалашкан. База бир тускай сорулгалыг программа-биле деткимче ап турарларга көдээ черлерге ажилдап чедер берген эмчи кадрларны хамаарыштырып болур. Бо чылын Бии-Хем кожунда аныяк 8 эмчи субсидия акшазын ажыглар ужурулуг. Оларның 3-жү

бажыңнарын тудуп алган, 1 кижжи Кызыл хоорайда бажыңны садып алган, а арктаннары ам-даа эгелевээрин база илеткээн.

Тускай сорулгалыг акша-биле Кызыл хоорайга чурттаар оран-сава садып алыры канчап-даа таарышпас, ол эмчи өскээр чарыгдан акшазын күрүнге катап эгидер ужурулуг деп негелдени Тываның Баштыңы тургускан.

"Өскүс уругларны чурттаар черлер-биле хандыраарының дугайында" тускай сорулгалыг программаның боттанышкыны-биле кожунда 2 квартиралыг бир бажың туттунганын, ам бо чоокку үеде Туран хоорайга 16 квартиралыг ийи каът бажыңның тудуу эгелээрин дыңнаткан. Оон саадап турар чылдагааны — коммуникация четкилерин шөөринге, тударына кады акшаландырышкынны кожун чагыргазының талазындан саадап

бай төгүлүг, онзагай агаар дустуг, бай амыдырал-чурттаадык-ла таарымчалыг, найлалдан база ырак эвес, чаргыжылгазының чоон орчер-дир. Маңаа чүгле сагы чогаадыкчы бодалдар херчонда ол кайы хөй. А кол-ла — хөй кижилерни ынаар тудар, өг-бүлөдөн үнген эгекин-даа бооп болур, сайзы хөйүнүн үнелелин чаалап ажил-херектер-дир. Силе кожунда ээнзирээн ферм октаттынып тоймаглаттына дуглар база бар болгай. О катап септеп-селээш, кады бүдүрүлгө чоп ажыдып бол деп сагындырган. "Чогум чери-йын сегирип алза эки дээрзин дүүн чаа чыылгаш сайгарып чугаалаштывыс. Силе чаа дыка эки тайылбырын динер. Ам суму чагырыкчы чүнү кылыксап турарын дытаалыңар" — деп, кожун чапчызы М.Иусов сөстү бер Аржаан сумузуңуң чагырын Екатерина Тюлюш боттары сүдүн, тараан, быштаан, ээме бүдүрер арга оларда бар!

Чурттакчылыг черлерде эр кижжи бурч холунга маска, кадаан туткаш, херим кажазын эде-хере тыртып, чаартылганы чаагайжыдылганы чорудары — оларның мөзү-бүдүжүндөн хүлээлге-дир деп билзе чогуу

турары билдинген. Ону бо чоокку хүннерде эдерин кожун чагырыкчызы аазаан.

Чурттакчылыг черлерде эр кижжи бүрүзү холунга маска, кадаан туткаш, херим, кажазын эде-хере тыртып, чаартылганы, чаагайжыдылганы чорудары — оларның эр мөзү-бүдүжүндөн хүлээлге-дир деп билзе чогуу. Ынчан чүгле бистиң бажыңымыс, бистиң суурувус, бистиң кожунувус чаарттырган, чараш, чоргааранчыг арыг-сигил чер чүве деп мактанып болур дээрзин база катап угаатканы кончуг шын.

Федералдыг автоорук-биле Тывага аалдап келген аалчыларны бир-ле дугаарында уткуп алыр республиканың бирги чурттакчылыг чери болганда Туран хоорай чогуур деңгелге чедир көдүрлүр ужурулуг. Ол — республиканың эгези-дир дээни ханы уткалыг.

"Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө" деп төлөвилелге хамаарыштыр сайгарылгага сумунун удуртукчулары база идепкейлиг киришкен.

"Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө" төлөвилел суурнуң өскөрдөн ылгалдыг, чоргааралы болу берген кандыг-ла-бир чүүл болур ужурулуг. Силерниң Бии-Хем кожун

солун. Өөк сумузуңун чаргыжызынын хүлээлгезин күө турар Валерий Тюлюш манчыл цехти ажыдып, ону найлалдың, кожуннарның садырынче кирип, Шивилиг думка кафеге изиг манчыны садырулгалыг. Хадыңчылар, сезон даа болза, кескеш, кургатыдырый шараан сигенни садып деп планнап турарын дыңнаткан.

Республиканың кожунундан суму бүрүзүндөн чаа сөс чүүлдер көстүп келир, ыңаа-дөмөйлөшкөк чүүлдер турар билдингир. Ынчан кижилерни берген суур бодунун бараанын чоргаарланып болур дээр республика Баштыңы база сагындырган.

Ажык чугааның түннелин республикага он чыл хире ушак бут бөмбүүн бии-хемчилер боттартып турарын өөренип келер. Туран хоорайга кылымал шыык стадионну туттурарын аазаан удаада чүгле кожун чагыргадан шупту чүве хамааржыр, а республиканың Чазаа акша-херек бо дораан-даа аңгылап бээр белең. А суур бүрүзү боттөрүгү ажылдаарын аазаан.

Айлаң МОНТ

Декабрь 20 – РФ-тиң күрүнениң айыыл чок чорук
органнарының ажылдакчызының хүнү

ХАЙГЫЫЛ АЖЫЛЫ ДЭЭШТИГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Чекистин хүнүнүн бүдүүзүнде
ывада сураглыг кижиле,
алажылгада полковник, 1996
ылдан 2000 чылга чедир Кызыл-
ын кызыгаар отрядының
перативтиг килдизин удуртуп
ораан **Владимир Сергеевич
КОМБУ**-биле ужураштывыс. Ооң
урт-сыны шеригзиг хевээр, ол
рээлге карактарында чаагай
еткилдин оттары чайнаан кирип
елди, оон хөрежип эгеледивис.

– Декабрь 20-де айыыл чок чорук
органнарының бүгү ажылдакчылары
оттарының профессионал байыр-
ынын демдеглээр болгай. Ол дээр-
илериниң байырларыңар-дыр, боду-
арның амыдыралыңарның хөй-хөй
илдарын аңаа тураскааттыңар. Ол
кылды канчап сонуургай бергени-
рини чугаалап көрүңерем.

Чадаана хоорайның чоогунда чараш
с чурумалдыг черге төрттүнген мен,
чылда сес чыл школазын дооскаш,
ажыл-агыт техникумунче өөренип
им. Ооң соонда мал эмчизиниң дипло-
мун соонда шеригже келдирткен.
агаарга албан эрттирер кылдыр
хан. Москвага турган мен, ынчан кы-
ржы амыдыралды сонуургай бердим.
чартык чыл болганда, Москваның
ааржылар институтунче кирип алдым,
980 чылда доостум. Хуваалда езугаар
шкенин эрттирилге-хыналда пункту-
чоруткан. Ынчан Совет Эвилелинге
пий оюннарының чылы турган чүве,
гаш даштыкы туристер биске хөйү-
кээринден доозукчуларны эрттирилге
уларыңче чорудуп турган.

дыгыз взводтуң командири албан-
ылга шериг херээн эрттирер эгеледим.
эрткенде, хайгыыл албаныңче чалаан.
ының кызыгаар отрядыңче чоруткан,
оонда база бир заставага оперативтиг
болуп ажылдадым. Ооң соонда Кы-
ың кызыгаар отрядының оперативтиг
зенинч улуг офицери албан-дужаалды
сүмелзэн, чуртунга баарыңдан кым
аар боор, аңаа 1990 чылга чедир албан
им. Истелге кылып, херектер илередип,
казеже сургакчылап... дээш, кандыг
бүдүрбээн дээр! Ажылды аажок солун
челедим. Өске девискээрлерде өөрүмге
даа чедирип турдум.

ир-ле сургакчылаашкын соонда мени
Кавказга кызыгаар округунуң опера-
г килдизиниң улуг офицери албан-
ылга ажылдаары-биле чалаан. Ол үеде
жы-төлдүг апарган мен, ыңай-бээр
ри дыка берге. Санал солун-даа болза,
лем байдалын барымдаалааш, Тывага
хүлээлгем эрттирер артып калган мен,
ашш хомудалым чок.

Москвага шериг академиязынга өөрөн-
е амыдыралымның бир онзагай үелери
ан, ону доозарымга оперативтиг
стиң начальнигиниң оралакчызынга,
соонда начальнигинге томуйлаан. Ол
дужаалга 4 чыл албан-хаап келдим,
овник эргеге чедир ажылдадым.
улуг дыштанылгаже база ол албан-ду-
дан үндүм. Допчу намдарым мындыг
ажак кижиле мен (хүлүмзүрдү).

– Владимир Сергеевич, силерниң
албан-хүлээлгелер чогуумчалыг болган-
ыр, аңаа кандыг-даа офицер адааргап
олур. Эки тура улусчу дружина-биле
анчаар ажылдап турдуңар? Байдал
утайын тус черниң чурттакчылары
илерге кандыг арга-биле дыңнадып
турганын, ынчан соталыг харылзаа-даа,
чогуумчалыг транспорт аргышты-
ылгазы-даа чок турган болгай?

– Шынап-ла, олар чок турган, ынчалза-

Владимир Сергеевич
КОМБУ.

даа ажылды эки байдалдыг кылдыр тургузуп
шыдаан бис, кызыгаар айтырыын ол үеде
эрге-чагыргалар улуг кичээнгейге ап турган.
Эки турачылар-биле дыка сырый харыл-
заалыг турган бис, кызыгаар үрекчилерин
тударының планын-даа кады тургузуп кел-
дивис. Маңаа кол чүүл—тус черниң чуртта-
кчыларын хүндүлөп көөрү. Оларның-биле
харылзааны үспес херек. Ынчан түңнел эки
болур, бүзүрел көргүзүрге кижилер эки
ажыл-биле харылаар болгай. Олар
республиканың мурнунга хүлээлгезин
утпайн, ажыл-херекти улуг харысалга-биле
билип турган.

Харылзааның херекселдери турган
болдур ийин. Тус черниң чурттакчылары,
малчыннар бригадирлери, штаттан дашкаар
ажылдакчылар дорт харылзааже үнер
эргелиг турганнар. Оларның дузазы-биле

кезини кызыгаарга эрттирер чораан.

Отрядка аныяк офицерлерни өөредир
болгаш кижизидер ажылды боттандырып
турган. Ол үеде бээр арткан кижилер ам-
даа бар, олар-биле харылзажып турар мен.

– Силерниң өөреникчилеринер
ыйнаан?

– «Өөреникчилерим» база бар, олар
албан-хүлээлгезинге чедишкенин билер
болурга, аажок өөрүүр мен. Кызылдың
кызыгаар отрядының хайгыылчылары черле
эң экилерниң санынга кирип турган. Ол мээң
үнелелим эвес-тир, Москвадан хыналда
кылып келген эштер ындыг үнелел берип
турган.

– Профессионал хүлээлгелер
күүседип чорааш, улуг айыылга
таваржып турган үелеринер бар бе,
чижээ, айыылдыг кем-херек үүлгедик-
чизин тудуп туруңарда, амы-тынга
кыжаныг турган бе?

– Ындыг таварылгалар хөй турган.
Кызыгаар үрекчилерин сүрүп, оларны тудуп
туруңда, озалдыг-ла турган. Олар чепсээн
биске удур ажылгаар болгай. А бис боону
ховар ажылгаар, чүгле коргудары-биле
дээрже адар турдус. Кижиле шыгаагаш,
мажы базар чоруктар барык турбаан. А
кызыгаар үрекчилеринге бодаарга, хай-
гыылчы кижиле айтырыгны тайбың байдалга
шиитпирлээрин оралдажыр боор чүве.
Хоойлу-даа хажыдыкчызы кижиле болза,
ооң кадыкшылынга хора чедирип болбас деп
дүрүм биске турган.

А сенче удур боолап турда черле
коргунчуг, беш, он минута болгаш чүү
болурун билбес сен.

Моол кызыгааржыларда боо ажылгаар
чоруктар хөй турганын чугаалайын.
Чамдыкта хензиг черге безин ону чаза
тудупкан болур.

Аткылажышкын-биле холбашкан
айыылга Закавказьега хөй удаа таварышкан
мен, бурган өршээп, багай чүве чайлай
берген.

– Оперативтиг ажылдакчы кижиле
эки психолог болур бе?

“ Маңаа кол чүүл – тус черниң чуртта-
кчыларын хүндүлөп көөрү. Оларның-биле
харылзааны үспес херек. Ынчан түңнел эки
болур, бүзүрел көргүзүрге кижилер эки ажыл-
биле харылаар болгай.

бистин-даа хамаатыларыбыстың, Моолдун-
даа чурттакчыларының кызыгаар чурумун
хажыдар чоруктарын хөйү-биле илереткен
бис. Дыка хөй кеземче херектери оттур-
тунган, оларның киржикчилери аңгы-аңгы
хуусааларга шиитпиргеннер.

– Өске чурттан чөпшээрел чокка
көжүп кирип кээр чоруктар турган бе?

– Ынчан ындыг айтырыг черле тур-
густунмаан. Бистин участогувуска ол талазы-
биле тайбың болган.

– Силер албан-хүлээлге эрттирер
турган чылдарыңарда ажылдың
кандыг аргаларын болгаш хевирлерин
ажылгап келген силер?

– Хайгыылчы кижилерниң ажылының хевирин
өскерилбес боор чүве. Ол шын. Мурнундан
бээр ажылгаатынып келген аргалары,
дуржулгазы, ажылдакчыларның мурнунда
чедип алган дадыгышкыны албан-хүлээлге
үезинде оларның ажыктыын болгаш шын-
ныын бадыткап турар. Үениң өскерилгени-
биле тытып келир чүүлдер бар харын.
Харылзаа экижээн, транспорт хандырыл-
газы бедик деңгелде апарган, кижилер улам
харысалгалыг болу берген.

Мурнунда ажылды кем-херек үүлгедииш-
киннериниң профилактиказынче угландырып
келген бис. Ажылды кызыгаар чоогунда
чурттакчылар-биле чорудар. Хайгыылчы
кижиле бажыңыга ховар кээр, үениң хөй

сорулганы деңге шиитпирлеп келген бис.
Аныяк офицерлерниң идея дээш деми-
сежирин, амыдыралдың бо оруун шилип
алган болганда албан-хүлээлгеге долузу-
биле бердинерин күзээр кижилер мен.
Хайгыылга албан эрттирери нарын-даа,
ынчалза-даа күүсекчи сагылга-чурумну,
дидим чорукту, бедик мергежилди негээр
хүндүткелдиг-даа үүлгө-херек-тир деп
аныяктарга чугаалап келген-даа мен,
чугаалап-даа чоруур мен. Салдынган сорул-
ганы күүседирде идегелдиг, бажыг, эжинге
идегеп болур коллектив херек.

– Бодуңарның амыдырал-чурт-
талгаңарда чүнү эң улуг чедишкени деп
санаар силер?

– Кызыгаар шериглеринге албан
эрттиргенимни, бодуңуң амыдыралымның
хөй кезин аңаа бараан болдурганымны улуг
чедишкени деп санаар мен, ынчангаш ол
дээш чоргаарланып чоруур мен. Кызыгаар
шериглеринге, хайгыылга албан кандыг-даа
кижини эде кижизидер, аңаа эки талаларны
тыпсыр дээрзинге бүзүрээр мен. Шериг
албаны меңээ дыка хөй эки эш-өөрнү тып
бергенинге база чоргаарланыр мен, оларны
аңгы-аңгы регионнарже тарадыпкан-даа
болза, харылзаа ам-даа үзүлбээн. Шериг
албанынга алган дадыгышкыным шериг
соонда эки ажылдаарыңа, кижилер-биле
чогуумчалыг харылзаа тударыңа дузалыг
болган.

Өөм ишти-биле ийи оолду, бир кысты
өстүрдүвүс. Олар амыдыралдың оруун тып
алганнар, биске чеди уйнукут «шаңнааннар».
Оларны кижизидеринге дузалажып турар
бис, олар – келир үениң хамаатылары-дыр.
Өөм ишти-биле 30 чыл дургузунда эпиги-
найыралдыг чурттап келдивис. Ол мени
билир, берге үеде кезээде деткир кижиле,
ол дээш ханы өөрүп четтирер чоруур мен.

Байырлалдар үезинде өг-бүлелерниң
бүгү кежигүннериниң бажың-балгадынга ону
уткуурун күзээр кижилер-дир, чүге дээр-
ге, мээң албан эрттирер турган үеде байырлалда
бажыңга олурар деп чүве чок турган,
байырлал дээр-ге кызыгааржы хайгыылчы
кижиле эң харысалгалыг үе, ол бодуңуң
дайынчы туружунга ону уткууру чаңчыл
апарган. Кызыгаар үрекчизи үүлгедиин
байырлал үезинде, дыштаныр хүннерде
кылырын бодаар чүве.

– Владимир Сергеевич, ам
шаңналдарыңар дугайында чүге
ыйттабайн олур силер?

– Шаңналдар... Оларның-биле бисти,
колдуунда, амыратпайн келген. Ынчалза-даа
«чүү-хөө» бар. Эң улуу – «Шериг ачы-
хавыяа дээш» орден болгаш «ССРЭ-ниң
күрүне кызыгаарын камгалаарыңа шыл-
галда дээш» медаль.

– Ам чүнү кылып тур силер?
Шимченгиринер хевээр-дир, кайын
өөңерге олурар силер?

– Бажыңымга черле олуруп көрбээн
мен. Шеригден халашкан соонда хөй-ниити
ажылдарга киржип турдум, аңгы-аңгы
күрүне албан черлеринге-даа ажылдаан
мен. Амгы үеде Тываның күрүне университе-
динде башкылып тур мен, ында бистин кызы-
гааржыларыбыс база өөренип турар болгай.

– Профессионал байырлал келген-
дир, эргелелде аныяк хайгыылчы офи-
церлер хөй, оларга чүнү күзээр силер?

– Офицерлерниң аныяк салгалынга
күзелим: хайгыылчы-даа, хайгыылчы эвес-
даа болза, езулуг кижиле болуру хары-
салгалыг. Ажыл-херээнге бердинген, шынчы,
төлептиг кижиле болуру чугула деп күзээр-
дир мен. Шериг албанынга үе билдиртпейн
эрте бээр, ынчангаш чаагай үүлгө-херектерни
хөйүнү кылып четтигер херек.

Албан-хүлээлгеге улуг-улуг чедишкени-
нерни шуптуңарга күзедим. Байырлал-биле!

В.С. КОМБУ-биле Тыва Республикада кызыгаар эргелелиниң парлалга
албанының ажылдакчызы, прапорщик Юлия ДЫМАШКОВА
чугаалашкан.

Ээлчеглиг хуралга чугаалашкан

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралына регионнуң девискээринге онза байдалдарны болдурбазының болгаш чайладырының база өрттүн айыыл чок чоруун хандыларының талазы-биле айтырларны сайгарган.

Чаа чылды байырлап турар үеде республика девискээринге өрттүн айыыл чок чоруун хандылар, кижилерниң суг объектилеринге озал-ондакка таварышпас байдалдарын тургузар талазы-биле хемчеглерни алырын ол хуралга чугула деп санаан, маңа өртке удур эки тура улусчу дружиналарны ажылдадыры чугула. Онза байдалдар талазы-биле комиссияларны кожуннарга тургузарын, аңаа тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын сүмелзэн.

Дош кежиглерге кижилерниң

айыыл чок чоруун хандыларының талазы-биле Россияның ОБЯ-зының биче хемчэлдиг суднолар инспекциязының Тыва Республика талазы-биле килдизиниң ажылын кошкак деп Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы, онза байдалдар комиссиязының даргазы Виталий Бартына-Сады айыткан. Хемнер болгаш суглар

кежеринге айыыл чок байдалдарны тургузарының талазы-биле республиканың Автотранспорт яамызы болгаш автооруктар эргелели кошкак хемчеглерни ап турар. Дош кыры-биле кайы хамаанчок кежер чоруктарга контролду күштелдирерин, профилактика ажылдарын ОШАЧКИ ажылдакчылары-биле чорударын

тус чер бот-башкарылга органнарынга сүмелзэн.

Өртке удур байдал республикада чавырлы берген, ыңдыг тава-рылга болу бергенде кижилерниң амы-тынындан чарлыр чоруун болдурбазыңче угланган хемчеглерниң ужур-дузазын демдеглээн. Ынчангаш тус чер бюджеттеринге эдилгелерни кирип, өрттүн айыыл чок чоруунуң болгаш чоннуң социал камгалалының талазы-биле тускай сорулгаларлыг программаларны акшаландыраары база сүмелзэн. Россияның ОБЯ-зының Кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызының илеткелинге өрт-техниктиг ажылдар талазы-биле өөредилгени чон ортузунга эрттирериниң чугулазынга доктааган.

Чаа чылдың байырлалдарын эрттирери көрдүнгөн школарга, школа назыны четпээн өөредилге черлеринге болгаш өске-даа объектилерге өртке удур байдал-

ды хынаар ажылды дем кылырын оларның удурту-рынга сүмелзэн. Ол ышка-йырлал хуннеринде харыса-ажылдакчыларның дүн-ху-дежурныйлаашкынын орга-таары чугула.

Муниципалдыг тургузуг өртке удур эки тура кома-рынга хамаарыштыр онза к-гейни өртке удур албан-турар бажыңнарын тудар болгаш септээриниң айты-рынче кичээңгей салдыган-га дамчыткан техниканы ша-гаражтар-биле шупту кож-хандырттынмаан. Ол ышка-сава бар-даа болза, өрт-бергенде ажылгаар сугну-савалар болгаш өске-даа-херекселдер тургустунмаан-турар.

2013 чылдың эгезинде б-рыг талазы-биле муницип-тургузугларның удуртукчу-дыңнаарын дугурушкан.

ТР-ниң ХК болгаш ОБ ал-лелиниң парлалга албан

Мерген өгбелерниң угаады

ЧЫЛГЫ МАЛДЫҢ БАШ САНЫН ӨСТҮРЕРИ ЧУГУЛА

Тывага көдээ ажил-агыйның хөгжүүрүнге чылгы малдың, аъттың ажыын, ужур-дузазын үнелеп көрээлиңер! Тыва чуртунга хөй чылгы малды азырап өстүрери көдээ ажил-агыйны сайзырадып хөгжүдериниң чарылбас тудуш кезээ деп бодаар мен.

Эрткен төөгүсчө хая көрнүп көөргө, Октябрь революциязының мурнунда үеде Тывага чылгы мал кончуг хөй турган. Революция соонда хөй чылгы малды өстүргөн оюннарның Ажыкай мээр, Улуг түлүштерниң Чингис мээр баштады бүгү Тываның мал азырап өстүреринге салым-чаяаныг араттарын коргунчуг репрессияга таварыштырган. Оон улаштыр Ада-чуртун

азыраары кончуг берге турган. «Улуг, кылын харга белен чудапас, казып ойттаар чылгы мал-биле бүдүн оюннар кожунун Ажыкай мээр азырап чораан» — деп өгбелеривис чугаалап чораан чүве, ийин.

Россияның өске регионнарынга деңээр-ге, Тыва Республика чер-девискээри делгем, эм ойт-биле шыптыган, улуг, бедик тайга-сыннарлыг. Изиг ойттуг делгем хову дагла-ры чылгы малдың өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Көдээ ажил-агый яамызындан тускай комиссия тургускаш, Тываның девискээринде бүгү одарлыг черлерни эртеме үндезилеп, кандыг черлер чылгы малга таарымчалыын, оон хемчээлин шинчилеп тодарадыр үе келген деп бодаар мен. Чижээлээрге, Чаа-

аъттың ажыын, үнезин хүндүлөп, көдээ ажил-агыйны сайзырадырынга чылгы малдың кайы хире херектин медеп билзе чогуур. Сарлыктан эгелээш, бода-даа, шээр-даа малды аъттың дузазы-биле кадарып, кадагалап чоруур болгай бис. Улуг тайгаларга мал семиртип чайлагдадырда, аът чок болза, чадаг кижик кайы шыдажыр.

Шаанда Таңды кожунун Чедер, Чөөн-Хемчиктин Бора-Булак, Чаа-Хөл кожунун Шаңчы ховуларын болгаш өске-даа суггат чок черлерни хандыр чарып, үрегдеейн турда, агы-каңгыдан эгелээш чылгы малга тааржыр янзы-бүрү шынарлыг ойт-сиген үнүп турган. Чардырып үрегдеейн кур ойттуг турар шагда, Шаңчы ховузуңга бежен чылгы малдыг кижини эвээш малдыг деп санап чораан. 75-тен өрү баш санныг чылгылыг болза, ортумак шыдалдыг.

Билип алгы дег...

Тыва чон чылгы малдың эдин шаан-дан бээр ажылап келген. Казын, иштинин чаан, хайындырбайн чиг хевээр ажылаар. Хооруп-соктап каан чинге-тараа биле чо-чак-тараа кылып чип чораан. Чиг чагда витаминнер кончуг хөй дээрзи билдингир. Шаанда хөй чылгылыг кижилер колдуун-да кулун эдин доктаамал чиир болгаш үш кижик назыны хире узун назылап чурттай бээр турган. Чингис-Хаан үези болгаш оон-даа бурунгу үелерден бээр кидис өглерниң, көшкүн чоннарның хаан-беглериниң, нояннарның, шериг баштың-нарының кол чиир чеми кулун эди турган. Оон аңгыда «Чылгы мал эдин

Шаг-төөгүден бээр эм ойттуг, сериин тайгаларже мал семиртип одарладыр, одар солуп көжерде, аңаарда, аян-чорук кылырда, моол, төвүт чуртунга шажын эртемин өөредирде, Кыдаттан садыг-саймаа кылырда, солуттунмас хөлгевис аът мал чораан.

Улуг дайыныңче 65 муң баш шилитинген чылгы малды фронтуга белекке берип дузалаан. Оон уламындан Тывага чылгы мал-дың бажы эвээжеп кызырылган.

Чылгы малдың баш санын өстүрер дизе, кандыг аргалар дузалаары? Кожавыс Моолдан чылгы малды садып эккелгеш, өстүрүп көвүдөдери кажангызындан артык херектиг. Көдээ ажил-агыйны быжыглап сайзырадырының кол дөзү, быразы ол деп бодаар мен. Улуг хар дүжер, соок соңгу чүкте кадыг-дошкун Якутияда безин шыдамык чылгы мал чоокку үеге чедир эвээш эвес турган болгай.

Тыва чуртунун улуг-ла ырак эвес төөгү-зүнде оюннар кожунунга Ажыкай мээр эң хөй чылгыны азырап өстүрүп чораан. Күзүн хөй чылгыны тайгадан шынааже кирип бетинде, ийи хонук бурунгаар, чылгының кээр оруунда аалдарга чарлап дыңнадыр турган. Өскээр чайладыр көжер, уруг-дарыгны хайгаараар. Бир эвес ын-чалбас чүве болза, чылгының эртер оруунда турар аалдарны хөмө таварып каапкаш баар. Чылгының хөйү, түрлүү ол хире турган. Башкы Таңдыга чайын чайладырга сынмас боорга, Салчак кожунун Каа-Хем бажында тайгаларынче үзүп, чайлагдай чораан. Күзүн чылгының башкылы Элегес хемниң аксынга кээп турда, сөөлгүзү башкы Таңдыга хевээр турар. Чон аразыңа «мун-кыры» деп атка кирзе-даа, мунга чытпас кайгамчык хөй чылгы чүве. Ол үеде улуг хар дүжер бедик башкы Таңдының оюннар кожунунга бода болгаш шээр малды

Хөл кожунга, эвээш дизе, 40-50 муң чылгы база ол хире санныг сарлык малды азырап өстүрүп болур. Шаг-төөгүден бээр ада-өгбелеривистиң мал азырап, одар солуп, көжүп чорааны кыштаг хонаштары, чай-лагары делгем одарларлыг даглар, шы-наалары ойттаар мал чок ээн туруп берген. Чаа-Хөл кожунга кожавыс Моолдан садып эккелген чылгыны болгаш өске-даа малды өстүрүп болурунун аргазы бар.

Аът чок кижик чалгыны чок хартыга дег. Төө-гүзүсте бай-шырааның демдээн аът-биле, хөй чылгы-биле үнелеп, демдеглеп чораан деп дыңнаан мен.

Тывага туризм ам-даа сайзырап, делегей чергелиг апаарга, машина-техника чедип шыдапас кадыр-берт черлерге туристерни аай-дедир дажыглаар, күш-хүнезин, шуглак-дөжээн, херектиг чүүлдерин чүдүрер, аңаар туристерниң боо-моңгузун, ал-боттарын аңаар черинге чедирер тускай чылгыны тургускаш, кадарып, чааш малдарны шилип, эмдик малдарны өөредип чаажыктырар. Арга-дуржулгалыг хоочун чылгычыларны, аныяк-өскөнни олче эвилелдеп, хаара тудуп, туристерге херектиг туризм чылгызын кайы кожуннарга тургузарын амдыгааштан өөренип көрүп, белеткеп эгелезе ажырбас деп бодадыр мен.

Бүгү делегейде нефть эвээжеп кел чыдар, кывар-чаар материалдарның өртээ, хүн келген тудум, өзүп көвүдөп турар үеде

японнар Моолдан саткаш, 4 самолет-биле чуртунче кирип сөөртүп, чөмгө ажылап турган» — деп солун-сеткүүлден номчудум.

Санал-оналым...

Россияның Президентизи Владимир Путинниң Хемчик кыдынга Шаңчы аксын-га чурукка тырттырганы тыва эзер-чүгенниг ады ышкаш кылдыр тыва нацио-нал эзер-чүгеннерни, аъттың бүрүн дериг-херекселин кылыр Бай-Тагга ышкаш шеверлер чуртунга, Кызыл хоорайга биче бүдүрүлгелерден ажыдып көрзе чүл. Моол-дун ус-шеверлери, дарганнары-биле арга-дуржулга солчуп тургаш, быжыг, эптиг шаандагы тыва эзер дег кылдыр бүдүрүп кылгаш, чонувуска садып-саарып эгелээр болза, өрттээңге-даа тура дүшпес садып

алыкчылар хөй болур. Туристтерниң чуртунга сонуггалы бедип, ба-наадымнарны шынарлыг тыва эзер-чү-биле дериттинген аъттар аян-ш-кирип каастай бээр дээрзи билдине.

Үр чылдарда чылгыны бол сарлыкты малдап чораан улуг ар-дуржулгалыг хоочуннардан тургусту-доктаамал чөвүлекчилерни тургу-Тывага чылгы малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле аргалар тургузуп көрзе кандыгыл? Мал азы-карактаарының шаг-төөгүден б-сайзырап келгени, чидер деп бора-өгбелерниң арга-хевирлерин кел-эгидип, аныяк-өскөңге дамчытса эки-бе дээрзин көдээ ажил-агыйны харысалгалыг аныяк удуртукчуларын Тываның көдээ ажил-агый болгаш ша-сайдынга сүмелекесеп турар мен.

Ынчангаш чоннуң амыдырал бедидеринче угланган келир салга-салым-чолун баш удур камгалап, оон-ажыл-агыйны улам сайзырадып, оон-чергелештир чылгы малдың баш санын өстүрериниң аргазын көрүп, келир үеде амыдыралы дээш туржур эчис-соору-высты бот-идепкейлиг, бир дем-биле алырын кызыдаалыңар, чонум!

Байыр-оол ШОНСТА
Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның
ыглаттынган тус черниң бюджеттериниң орулгаларының дөстөрүнүн
даңзызынче өскерилгелерни кириериниң дугайында

2012 чылдың октябрь 19 № 569 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының бюджет
мазының кол администратор орулга-
нын бюджет бүрүн эргелерин сай-
гайжыдар сорулга-биле Тыва Респуб-
лика Чазаның доктаадыры болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2009
агуст 13-те "Россия Федерациязы-
н бюджет системазының кол админи-
ор орулгаларының бүрүн эргелерин
Республиканың күрүне эрге-чагырга-
н органны болур база (азы) ооң
арылгазында турар казна албан
риниң боттандырар чурумунун
нда" № 396 доктаалыга капсырылга
р Тыва Республиканың күүсекчи эрге-
га органнынга быжыглаттынган тус
н бюджетиниң орулгаларының
риниң даңзызынга дараазында өс-
гелерни кириер:

2-ги пунктуну дараазында редакция-
жирир:

Тыва Республиканың арга-арыг ажил-
талазы-биле күрүне комитетинде
глаттынган орулгаларының дөстөр:

хоорай округтарының өнчүзүнде
арга-арыг участоктарынга арга-арыг
жудулгазын хажытканы дээш акша
ырылгалары (торгаалдары);

3-кү пунктуга дараазында уткалыг
ты немээр:

— казымал байлактар дугайында
а Федерациязының хоойлужудулгазын
тканы дээш акша тырттырылгалары
алдары);

экологтук экспертиза дугайында
ужудулганы хажытканы дээш акша
ырылгалары (торгаалдары);

долгандыр бойдус хүрээлелиниң
лаар адырда хоойлужудулганы хажыт-
дээш акша тырттырылгалары (торгаал-
дары);

хоорай округунуң өнчүзүнге хамаар-
ут объектилеринге суг хоойлужудул-

газын хажытканы дээш акша тыртты-
рылгалары (торгаалдары);

— муниципалдыг округтарның өнчүзүнге
хамааржыр суг объектилеринге суг хоойлу-
жудулгазын хажытканы дээш акша тыртты-
рылгалары (торгаалдары);

— чурттакчылыг черлериниң өнчүзүнге
хамааржыр суг объектилеринге суг хоойлу-
жудулгазын хажытканы дээш акша тыртты-
рылгалары (торгаалдары);

— хоорай округтарның бюджетинче
акша кириилдезин кирип турар долгандыр
бойдус хүрээлелиниң адырында хоойлужу-
дуганы хажытканының түннелинде дол-
гандыр бойдус хүрээлелинге чедирген хора-
зын эгидер дугайында негелделер талазы-
биле түннер;

— муниципалдыг районнарның бюдже-
динче акша кириилдезин кирип турар
долгандыр бойдус хүрээлелиниң адырында
хоойлужудулганы хажытканының түнне-
линде долгандыр бойдус хүрээлелинге
чедирген хоразын эгидер дугайында
негелделер талазы-биле түннер;

— хоорай округтарның бюджетинче
кирип турар акша-төгерики тырттырыл-
галары (торгаалдар) база когаралды эгидер
дээн өске-даа түннерден өске-даа кирил-
делер;

— муниципалдыг районнарның бюдже-
динче кирип турар акша-төгерики тырт-
тырылгалары (торгаалдар) база когаралды
эгидер дээн өске-даа түннерден өске-даа
кирилделер;

3) 7-ги пунктуга "тудугга хайгаарал
болгаш өртек тургузуушкуну" деп сөстөрни
"база тудугга хайгаарал" деп сөстөр-биле
солуур;

2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Дар-
газының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың май 14-те
№ 595 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың октябрь 23 № 583 Кызыл хоорай

ва Республиканың Чазаның доктаа-
болза:

Тыва Республиканың Чазаның 2007
н май 17-де "Тыва Республиканың Саң-
амазының база ооң тургузуунуң дуга-
дүрүмнү бадылаарының дугайында"
5 доктаалыга дараазында өскерил-
ни кириер:

Дүрүмде:
5.18 пунктуну дараазында редакция-
жирир:

18 республика бюджетиниң акша-
гизи-биле республиканың тускай
талыг программаларын акшалан-

дырарын белеткээринге болгаш ханды-
рарынга киржир;

6) 5.62 бодунуң бүрүн эргелери-биле
республиканың тускай сорулгалыг програм-
маларының шынарлыг боттанышкынынга
анализти бээр;

2) Тыва Республиканың Саң-хөө яамы-
зының тургузуун берген капсырылгада чаа
редакция-биле бижирир.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Баштыңы-
Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың октябрь
23-те № 583 доктаалыга капсырылга

Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының ТУРГУЗУУ

ыйт;
ыйттың оралакчызы, сайыттың бирги
кчызы, сайыттың оралакчызы;

иал адырның бюджет политиказының
ни (4 киж): килдис начальниги — 1 киж,
ыт — 2 киж, кол специалист — 1

телеп-башкарылга аппарадының база
хоойлу органнының адырында бюд-
жетиниң килдизи (3 киж): килдис

ниги — 1 киж, консультант — 2 киж;
формастыг технологиялар килдизи (4
к килдис начальниги — 1 киж, кон-
ант — 1 киж, кол специалист — 2 киж;

бюджет орулгалары болгаш үндүрүг
тиказының килдизи (7 киж): килдис
ниги — 1 киж, килдис начальнигиниң
кчызы — 1 киж, консультант — 2

кижи, кол специалист — 2 киж, башкарыкчы
специалист — 1 киж;

бюджет планнаашкыны болгаш бюд-
жеттер аразының хамаарылгазының килдизи
(5 киж): килдис начальниги — 1 киж,
килдис начальнигиниң оралакчызы — 1 киж,
консультант — 2 киж, кол специалист — 1
кижи;

саң-хөө политиказының арга-хевирлери
болгаш эде тургузарының, республиканың
тускай сорулгалыг программаның шынарлыг
боттанышкынынга анализ килдизи (3 киж):
килдис начальниги — 1 киж, консультант —
1 киж, кол специалист — 1 киж;

ниити болгаш кадрлар хандырылгазының
килдизи (5 киж): килдис начальниги — 1
кижи, килдис начальнигиниң оралакчызы —
1 киж, кол специалист — 1 киж, инспектор

херек эмгелекчизи — 2 киж;

бюджет учеду болгаш отчетунуң килдизи
(6 киж): килдис начальниги — 1 киж, килдис
начальнигиниң оралакчызы — 1 киж, кон-
сультант — 2 киж, кол специалист — 2 киж;

юрисконг килдис (3 киж): килдис на-
чальниги — 1 киж, консультант — 2 киж;
бюджет күселдезиниң килдизи (3 киж):
килдис начальниги — 1 киж, кол специалист
— 2 киж;

адыр аайы-биле акшаландырышкын
килдизи (5 киж): килдис начальниги — 1 киж,
килдис начальнигиниң оралакчызы — 1 киж,
кол специалист — 2 киж, башкарыкчы
специалист — 1 киж;

тудуг болгаш капитал салышкын кил-
дизи (3 киж): килдис начальниги — 1 киж,
консультант — 1 киж, кол специалист — 1

кижи;

күрүне садып алышкынының депар-
таментизи (8 киж): департаментиниң
начальниги — 1 киж;

күрүне садып алышкынының планнааш-
кыны болгаш мониторингизи (3 киж): кил-
дис начальниги — 1 киж, консультант — 1
кижи, кол специалист — 1 киж;

күрүне садып алышкынын салырының
килдизи (4 киж): килдис начальниги — 1 ки-
жи; консультант — 1 киж, кол специалист
— 1 киж, башкарыкчы специалист — 1 ки-
жи.

Шупту: 63 штат санныг, ооң иштинде
күрүнениң хамааты албан-хаакчылары — 60;
күрүне албанынга хамаарышпас специалис-
тер — 2; күрүне албан-дужаалы — 1.

Тыва Республиканың Архив агентилелиниң дугайында дүрүмгө
өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың октябрь 25 № 587 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаа-
дыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007
чылдың май 14-те № 597 доктаалы-биле
бадылааны Тыва Республиканың Архив
агентилелиниң дугайында дүрүмгө дараа-
зында өскерилгелерни кириер:

а) 5.13 иштиги пунктуну дараазында
редакция-биле бижирир:

"5.13 бодунуң эрге-байдалы-биле күү-
секчи эрге-чагырганың федералдыг орган-
нары-биле, Тыва Республиканың күүсекчи
эрге-чагырга органны-биле база Тыва
Республиканың муниципалдыг тургузу-
ларының тус чер бот-башкарылга органны-
биле кады ажилдажылганы чорудар";

Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың июнь 1-де № 641
доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың октябрь 25 № 590 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаа-
дыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2007
чылдың июнь 1-де "Тыва Республиканың
Хамааты байдалдар актыларының бижилге-
зиниң эргелелиниң (агентилелиниң) база ооң
тургузуунуң дугайында дүрүмнү бадылаары-
ның дугайында" № 641 доктаалыга дараа-
зында өскерилгелерни кириер:

1) докталдың эң эгезинде "Тыва Респуб-
ликаның Чазаның Даргазының 2007 чылдың
май 21 № 95" деп сөстөрни "Тыва Респуб-
ликаның Баштыңының 2012 чылдың август 28-
те № 228" деп сөстөр-биле солуур;

2) дүрүмүнде:
а) II кезекке дараазында уткалыг 10.16
пунктуну немээр:

"10.16 амгы хоойлужудулга езугаар
бодунуң эрге-байдалы-биле күүсекчи эрге-
чагырганың федералдыг органны-биле,
Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга
органны-биле база Тыва Республиканың
муниципалдыг тургузууларының тус чер бот-
башкарылга органны-биле кады ажил-
дажылганы чорудар";

б) 11-ги пунктуда "Чазаның Даргазы" деп
сөстөрни "Баштыңы" деп сөс-биле солуур;
в) 22-ги пунктуда "Чазаның Даргазы"
деп сөстөрни "Баштыңы" деп сөс-биле со-
луур;

3) Тыва Республиканың Хамааты бай-
далдар актыларының бижилгезиниң эрге-
лелиниң (агентилелиниң) тургузуун дараа-
зында редакция-биле бижирир:

Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамының
дугайында дүрүмгө өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың октябрь 26 № 595 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаа-
дыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008
чылдың октябрь 6-да № 582 доктаалы-биле
бадылааны Тыва Республиканың Юстиция
херектериниң талазы-биле яамының дуга-
йында дүрүмгө дараазында өскерилгелерни

кириер:

1) 2-ги пунктуда " — Чазаның Дарга-
зының" деп сөстөрни ап кааптар;

2) 4-кү пунктуда чогуур падежде " —
Чазаның Даргазының" деп сөстөрни ап
кааптар;

(Уланчызы 2-ги арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

3) 5-ки пунктуда:

а) 1-ги иштиги пунктуда "Чазааның Даргазының Канцеляриязы" деп сөстөрни "Баштыңының Администрациязы" деп сөстөр-биле солуур;

б) 2-ги иштиги пунктуда "Чазааның Даргазының Канцеляриязы" деп сөстөрни "Баштыңының Администрациязы" деп сөстөр-биле солуур;

в) 4-кү иштиги пунктуда "— Чазааның Даргазының" деп сөстөрни ап кааптар, "Чазааның Даргазының Канцеляриязы" деп

сөстөрни "Баштыңының Администрациязы" деп сөстөр-биле солуур;

4) 6-гы пунктуда "— Чазааның Даргазының" деп сөстөрни ап кааптар;

5) 7-ги пунктуда "— Чазааның Даргазының" деп сөстөрни ап кааптар;

6) 10-гу пунктуда чогуур падежте "— Чазааның Даргазының" деп сөстөрни ап кааптар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Баштыңы - Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың октябрь 3-те № 519

доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 8 № 608 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың октябрь 3-те "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың 2-ги пунктузунда "Аппараттың болгаш Чазак Даргазының Канцеляриязының социал политика эргелели" деп сөстөрни "Аппарат болгаш Тыва Республиканың Баштыңының Администрациязын" деп сөстөр-биле солуур;

2) "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программазынга капсырылгада:

а) 2.4 пунктуда "октябрь 20-де" деп сөстөрни "ноябрь 30-де" деп сөстөр-биле солуур;

б) 2.7 пунктуда "октябрь 25-те" деп сөстөрни "декабрь 5-те" деп сөстөр-биле солуур;

в) 2.9 пунктуда "ноябрының" деп сөстү "декабрының" деп сөс-биле солуур;

3) "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программа-биле субсидия бээринге кордап турар аныяк башкыларны шилиир

талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында комиссия дугайында дүрүмнүн 8-ки пунктузунда "ноябрь 1" деп сөстү "декабрь 5" деп сөс-биле солуур;

4) "2012-2014 чылдарда Тыва Республикада аныяк башкыларга ипотека чээлизин хөгжүдери" республиканың тускай сорулгалыг программа-биле субсидия бээринге кордап турар аныяк башкыларны шилиир талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында комиссияның составында:

а) эгезинде "Ипотека чээлизин хөгжүдери" деп сөстөргө "аныяк башкыларга" деп сөстөрни немээр;

б) комиссияның составынче дараазында кижилерни кириер:

Ш.Ч. Монгуш — Тыва Республиканың юстиция херектеринин талазы-биле сайыт;

Э.Ф. Сандан — Тыва Республиканың Сан-хөө яамызының килдис начальниги;

С.Ш. Чаш — Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының килдис начальниги;

А.Л. Лопсан — "Тыва Республиканың ипотека чурттаар оран-сава чээлизинин талазы-биле агентилел" ААН-ның директору".

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Балык ажил-агый чөвүлелиниң составынче өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 8 № 613 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың август 31-де "Тыва Республикага Балык ажил-агый чөвүлелин тургузарының дугайында" № 840 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Балык ажил-агый чөвүлелиниң составынче дараазында редакция-биле өскерилгелер кириер:

Тыва Республиканың Балык ажил-агый чөвүлелиниң СОСТАВЫ

М.С. Козлов — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы, даргазы;

А.С. Новиков — Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин даргазы, даргазының оралакчызы;

А.О. Салчак — Тыва Республиканың аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин кол специалисти, секретары;

В.В. Заика — РЭА СС бойдус курла-

вырларын комплекстиг шигээдиринин Тыва-да институтунун лаборатория эргелекчизи (чөпшээржилге-биле);

В.Д. Кара-Сал — Тыва Республиканың бойдус курлавырларының болгаш экология сайыды;

В.Ч. Ондар — Балыктаашкын талазы-биле федералдыг агентилелдин ЕТУ Тыва Республика талазы-биле сугда биологтуг курлавырларның күрүне контролю, хайгааралы болгаш камгалалының килдис начальниги;

М.К. Анай-оол — Улуг-Хем кожуунунун чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турар (чөпшээржилге-биле);

И.В. Чучев — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) аграр политика болгаш бойдус ажылгалының талазы-биле комитеттин даргазы".

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Чазааның чанында чоннар аразының, даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар болгаш кызыгаар кады ажылдажылгазының талазы-биле координациялыг чөвүлелдин кадрлар составында өскерилгелер кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 9 № 617 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның чанында чоннар аразының, даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар болгаш кызыгаар кады ажылдажылгазының талазы-биле координациялыг чөвүлелдин кадрлар составында өскерилгелерни киргени-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың сентябрь 12-де "Тыва Республиканың Чазааның чанында чоннар аразының, даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар болгаш кызыгаар кады ажылдажылгазының талазы-биле координациялыг чөвүлелдин дугайында дүрүмнү бадылаарының дуга-

йында" № 867 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың Чазааның чанында чоннар аразының, даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар болгаш кызыгаар кады ажылдажылгазының талазы-биле координациялыг чөвүлелдин составынче өскерилгелерни дараазында редакция-биле бижип кириер:

Тыва Республиканың Чазааның чанында чоннар аразының, даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар болгаш кызыгаар кады ажылдажылгазының талазы-биле координациялыг чөвүлелдин СОСТАВЫ

М.С. Козлов — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы,

даргазы;

Ч.Ч.Д. Ондар — Тыва Республиканың даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдин директору, даргазының оралакчызы;

И.В. Бавуу-Сюрюн — Тыва Республиканың даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдин килдис начальниги, секретары;

М.М. Бадырғы — Тыва Республиканың культура сайыдының оралакчызы;

Б.К. Бальчий-оол — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) хөй-ниитинин айыыл чок чоруунун болгаш кызыгаар айтырыгларының талазы-биле комитеттин даргазы (чөпшээржилге-биле);

В.В. Вальков — Тыва таможняның начальниги (чөпшээржилге-биле);

Н.В. Дудуп — Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдизинин начальниги (чөпшээржилге-биле);

Р.В. Кажин-оол — Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыды;

О.Н. Косоротов — Тыва Республиканың орук-транспорт сайыды;

С.Д. Куулар — Тыва Республиканың Өвүр кожуун чагыргагазының даргазы (чөпшээржилге-биле);

Тыва Республиканың аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин дугайында дүрүмгө өскерилгелерни кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 21 № 630 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың январь 25-те № 23 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин дугайында дүрүмгө дараазында өскерилгелерни кириер:

5.19 пунктуда "база балык тудар" деп сөстөрни ап кааптар;

5.20 пунктуда ", үлетпүр, спортчу болгаш сонугралдыг балыктаашкын" деп сөстөрни кааптар;

5.25 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

5.27 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

7.2 пунктуда "база сугну биологтуг курлавырлары-биле" деп сөстөр кааптар;

7.4 пунктуда "база сугну биологтуг курлавырларын" деп сөстөрни ап кааптар;

7.5 пунктуда "база сугну биологтуг курлавырларын" база "тудары" деп сөс ап кааптар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың найысылалы — «Тыва Республиканың Кызыл хоорай округунун девискээринде турар күрүне өнчүзүнге кызыгаарлаттынмаан чер участоктарын аайлап-башкаар талазы-биле ажылдарны организаастаарының түр үеде чурумунга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 21 № 633 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың март 5-те № 165 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың найысылалы — "Тыва Республиканың Кызыл хоорай" хоорай округунун девискээринде турар күрүне өнчүзүнге кызыгаарлаттынмаан чер участоктарын аайлап-башкаар талазы-биле ажылдарны организаастаарының

түр үеде чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1.13 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

2) 2.3.4 пунктуда "база (азы) сөстөрни "азы" деп сөс-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те № 383 доктаалы күжүн чидирген деп санаарының дугайында

2012 чылдың ноябрь 21 № 635 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың август 13-те "Даштыкы-биле экономиктиг ажил-чорудулга адырында консультация ачы-дузаларын бээр талазы-биле Тыва Республиканың Даштыкы-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле

агентилелдин административтиг регламентизин бадылаарының дугайында" № 383 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың ыяп-ла медицина камгаладылгазының девискээр программасын ажилдап кылыр талазы-биле комиссияның составынче өскерилгелерни кириеринин дугайында

2012 чылдың ноябрь 21 № 638 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың декабрь 23-те № 768 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың ыяп-ла медицина камгаладылгазының девискээр программасын ажилдап кылыр талазы-биле комиссияның составынче (дараазында — состав) дараазында өскерилгелерни кириер:

а) комиссияның составынче кириери болза:

О.С. Достай — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы;

С.Б. Майынды — "Капитал медицина камгаладылгазы" ХАН-ның Кызыл хоорай салбырының башкарыкчы экономикши (чөпшээржилге-биле);

Н.О. Охемчик — Россия Федерациясының улус өөредилгезинин болгаш эртем ажылдакчыларының профэвилелинин Тыва Республика талазы-биле регион салбырының даргазы (чөпшээржилге-биле);

О.В. Стародубова — "Капитал медицина камгаладылгазы" ХАН-ның салбырының күүсекчи директорунун оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Е.П. Филимонова — Кызылдың № 1
жудулга бажыны" ККБА-ның кол эмчи-
оралакчызы;
Г.Ф. Черепанова — Тыва Республиканың
кал-ла медицина камгаладылганының
вискээр фондузунун килдис начальни-
оралакчызы;

**Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың май 13-те № 201 доктаалының
1-ги пунктузунга өскерилгелер кириеринин дугайында**
2012 чылдың ноябрь 29 № 655 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаа-
ры болза:
1. Тыва Республиканың Чазааның 2010
чылдың май 13-те "Кызыл хоорай талазы-
хоорай маршруттарының база хоорай
огунун аргыжылгазында Кызыл—Сукпак
шрут талазы-биле пассажирлер аргы-
жылгазын организастаарына үстүкү өр-
стерни тургузар дугайында" № 201 док-

6) комиссияның составындан У.А.
Хертекти үндүрер.
2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

таалдың 1-ги пунктузунун ийги абзазында
"14" деп саны "15" деп сан-биле солуур.
2. Бо доктаалды албан-езузу-биле
парлаан соонда 10 хонук эрткенде күш
кирер.
3. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

**Тыва Республиканың Культура яамызының коллегия составынче
өскерилгелер кириеринин дугайында**
2012 чылдың ноябрь 22 № 645 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаа-
ры болза:
1. Тыва Республиканың Чазааның 2011
чылдың апрель 29-та "Тыва Республиканың
тура яамызының коллегия составын
ылаарының дугайында" № 289 доктаалы-
те бадылаан, Тыва Республиканың
тура яамызының коллегия составын
азында редакция-биле бижип кириер:
Тыва Республиканың Культура яамызы-
коллегия СОСТАВЫ
В.О. Донгак — Тыва Республиканың
тура сайыды, даргазы;
М.М. Бадырғы — Тыва Республиканың
тура сайыдының оралакчызы, дарга-
ын оралакчызы;
Д.Д. Кыргыс — Тыва Республиканың
тура яамызының профессионал уран
килдизинин начальниги, секретары;
Р.М. Арчимбаева — Тыва Республиканың
ивагентилелинин директору;
У.П. Бичелдей — Тыва Республиканың
тура салгалының (төөгүнүң болгаш
тураның тураскаалдары) объектилерин
талаар талазы-биле албанның директору;
Т.Д. Дулуш — "Р.Д. Кенденбил" аттыг
публиканың кол ниити билигнин хөгжүм-
чурулганың школа-интернады" КБӨА-
директору;
Е.А. Карелина — "А.Б. Чыргал-оол аттыг

Кызылдың уран чүүл колледжи" КБӨА-
нын директору;
Э.А. Конгар — Кызыл хоорай мэриязы-
нын Культура болгаш уран чүүл талазы-биле
департаментинин начальниги (дугуржулга-
биле);
О.В. Любимов — Тыва Республиканың
анаяктар херектери болгаш спорт сайы-
дының оралакчызы;
А.К. Ооржак — "В. Көк-оол аттыг Тыва
Республиканың национал хөгжүм-шини
театры" КБА-нын кол режиссеру;
Н.Г. Потапова — Кызыл хоорай мэриязы-
нын Өөредилге болгаш эртем талазы-биле
департаментинин начальниги (чөпшээржил-
ге-биле);
О.В. Фенцель — "Тыва Республиканың
А.С. Пушкин аттыг национал библиотеказы"
КБА-нын директору;
А.О. Халбажык — "Тыва Республиканың
Кызыл кожуун" муниципалдыг район чагыр-
газының культура килдизинин начальниги
(чөпшээржилге-биле);
М.М.-Б. Харунова — "Тываның гуманитар-
лыг шинчилелдер институту" КБЭИБӨА-нын
директору".
2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

**Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле
яамының коллегиязының тургузуунче өскерилгелер кириеринин
дугайында**
2012 чылдың ноябрь 21 № 663 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаа-
ры болза:
1. Тыва Республиканың Чазааның 2011
чылдың февраль 9-та № 77 доктаалы-биле
ылаан Тыва Республиканың Аныяктар
гаш спорт херектеринин талазы-биле
нын коллегиязының тургузуунче дараа-
да өскерилгелерни кириер:
а) коллегияның тургузуундан Р.Н.
ажалты, С.А. Ондарны, С.С. Шахтарны
саптар;
б) А.Х. Доржунун албан-дужаалынын
нда "КБӨА ОПӨ" ("ГБОУ СПО") деп эге
ктерден тургустунган хурааңгай сөстөрни
рунениң бюджеттиг өөредилге албан
инин ортумак профессионал өөредил-
" деп сөстөр-биле солуур;
в) А.А. Стороженконун албан-дужаалын
азында сөзүглел-биле кириер: "Тыва-
" күрүне университети" Федералдыг
үнениң бюджеттиг өөредилге албан
инин дээди профессионал өөредил-
нин кижизидилге талазы-биле про-
тору";
г) коллегияның тургузуунче дараазында
сту кириер:
Т.Р. Алиев — "Россияның студент отряды"
"Бүгү-российжи аныяктарның хөй-
ти организациязының Тывада регионал-
салбырының удуртукчузу (чөпшээр-
ге-биле);
О.О. Бады — Барыын-Хемчик кожуунун
рга черинин даргазы (чөпшээржилге-
е);
Г.В. Бахарев — Тыва Республика талазы-

биле Иштики херектер яамызының экстре-
мизмге удур хөделиринин талазы-биле
төптүн начальниги (чөпшээржилге-биле);
Б.В. Биче-оол — Тыва Республиканың
анаяктар болгаш спорт херектеринин тала-
зы-биле сайыдының бирги оралакчызы;
Э.Э. Дагба-Лама — "Тыва Республиканың
аът спортунун федерациязы" регионалдыг
хөй-ниити организациязының даргазы
(чөпшээржилге-биле);
Э.К. Кыргыс — "Тываның күрүне универ-
ситети" Федералдыг күрүнениң бюджеттиг
өөредилге албан черинин дээди профес-
сионал өөредилгезинин күш-культура
болгаш спорт факультетинин деканы
(чөпшээржилге-биле);
В.М. Монгуш — Тыва Республиканың
Өөредилге болгаш эртем яамызының ниити
болгаш немелде өөредилге, кижизидилге
эргелелинин начальниги;
С.А. Сувакпут — Тыва Республиканың
Аныяктар чазааның даргазы;
О.Н. Суван-оол — "Республиканың
аарыгларга удур эмчи төвү" Тыва Респуб-
ликаның күрүнениң бюджеттиг кадык
камгалаалының албан черинин улуг эмчизи;
В.Х. Тулуш — "Республиканың уруглар-
ның элээди спортчу школазы" Тыва Респуб-
ликаның күрүнениң бюджеттиг өөредилге
албан черинин уругларның немелде өөре-
дилгезинин директору.
2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазааның Дар-
газының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

**«2012 чылда Тыва Республиканың девискээринге орук-транспорт
болуушкунунга когарааннарга эмчи дузазын экижидери» регионалдыг
программаны бадылаарының дугайында**
2012 чылдың октябрь 24 № 584 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Президентизи-
нин 2011 чылдың декабрь 26-да "Орук-тран-
спорт болуушкуннарына когарааннарга
эмчи дузазын экижидеринче угландырган
хемчеглерин боттандырылгасы-биле хол-
башкан Россия Федерациязының субъек-
тилеринин чарыгдалдар хүлээлгезинин кады
акшаландырышкынынче Россия Федера-
циязының субъектилеринин бюджеттеринче
федералдыг бюджеттен субсидиялар ху-
ваарының болгаш бээринин чурумунун
дугайында" № 1143 доктаалына дүүштүр
болгаш Россия Федерациязының Кадык
камгалаал болгаш социал хөгжүлдө яамызы
биле Тыва Республиканың Чазааның 2012
чылдың май 19-та "Орук-транспорт болууш-
куннарына когарааннарга эмчи дузазын
экижидеринче угландырган хемчеглерин
боттандырылгасы-биле холбашкан Тыва
Республиканың чарыгдалдар хүлээлгезинин
кады акшаландырышкынынче Тыва Рес-
публиканың бюджетинче федералдыг бюд-
жеттен субсидияларны 2012 чылда бээринин
дугайында" № 407/ДТП-2012-1143 доктаалы-
нын аразында дугуржулганы боттандыра
сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның
доктаалды болза:
1. "2012 чылда Тыва Республиканың
девискээринге орук-транспорт болууш-
кунунга когарааннарга эмчи дузазын эки-

жидери» регионалдыг программаның кап-
сырылганы бадылаар.

2. Тыва Республиканың Кадык камгалаал
болгаш социал хөгжүлдө яамызын Орук-
транспорт болуушкуннарына когараан-
нарга эмчи дузазын экижидеринче углан-
дырган хемчеглерин боттандырылгасы-
биле холбашкан Тыва Республиканың чарыг-
далдар хүлээлгезинин кады акшаланды-
рышкынынче Тыва Республиканың бюд-
жединче федералдыг бюджеттен субси-
дияларны 2012 чылда бээринин дугайында
дугуржулганы боттандырылгасы-биле
Россия Федерациязының Кадык камгалаал
яамызы-биле кады ажылдажылганы чору-
дары-биле Тыва Республиканың күүсекчи
эрге-чагырга органының бүрүн эргелиг
төлээзи кылдыр томуйлаар.

3. Тыва Республиканың Кадык камгалаал
болгаш социал хөгжүлдө яамызы "2012
чылда Тыва Республиканың девискээринге
орук-транспорт болуушкунунга когараан-
нарга эмчи дузазын экижидери" регионал-
дыг программаның хемчеглерин үе-шаанда
күүседир талазы-биле хемчеглерни чорудар.
4. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Баш-
тыңы - Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың октябрь
24-те № 584 доктаалы-биле бадылаан

**«2012 чылда Тыва Республиканың девискээринге орук-транспорт
болуушкунунга когарааннарга эмчи дузазын экижидери»
РЕГИОНАЛДЫГ ПРОГРАММА**

"2012 чылда Тыва Республиканың девискээринге орук-транспорт болуушкунунга
когарааннарга эмчи дузазын экижидери" регионалдыг программаның
ПАСПОРТУ

Программаның ады — "2012 чылда Тыва
Республиканың девискээринге орук-
транспорт болуушкунунга когарааннарга
эмчи дузазын экижидери" регионалдыг
программаның (моон сонгаар — Программа)

Программаны ажылдап кылыр үндезини
— Россия Федерациязының Президентизинин
2011 чылдың декабрь 26-да "Орук-тран-
спорт болуушкуннарына когарааннарга
эмчи дузазын экижидеринче угландырган
хемчеглерин боттандырылгасы-биле хол-
башкан Россия Федерациязының субъекти-
леринин чарыгдалдар хүлээлгезинин кады
акшаландырышкынынче Россия Федера-
циязының субъектилеринин бюджеттеринче
федералдыг бюджеттен субсидиялар хуваа-
рының болгаш бээринин чурумунун дуга-
йында" № 1143 доктаалы;

Россия Федерациязының Чазааның 2011
чылдың декабрь 26-да № 2376-р айтыш-
кыны;

Россия Федерациязының Кадык камга-
лал болгаш социал хөгжүлдө яамызының
2009 чылдың декабрь 15-те "Билинместээри-
биле капсырлашкан аңгы-аңгы болгаш хөй
санныг кемдээшкиннер-биле холбашкан
когарааннарга эмчи дузазын көргүзеринин
Чурумун бадылаарының дугайында" № 991н
дужаалы (өскерилгелери-биле)

Күрүне чагыкчызы — Тыва
Республиканың Кадык камгалаал болгаш
социал хөгжүлдө яамызы

Программаның кол үндөзилекчизи —
Тыва Республиканың Кадык камгалаал
болгаш социал хөгжүлдө яамызы
Программаның сорулгазы — орук-тран-
спорт болуушкунунун түннелинде чурттакчы
чоннуң өлүп хораар чоруун эвээжидери
(моон сонгаар — ОТБ (ДТП))

Программаның айтырылганы — ОТБ-ге
когарааннарга эмчи дузазын көргүзер
системаны экижидери болгаш аарыг
кижилерни хөй талаалыг мергежилдиг чада
аайы-биле эмчи хандырылгасы;

ОТБ-ге когарааннарга мергежилдиг
эмчи дузазын көргүзер чаа технология-
ларны шингээдири;

ОТБ үезинде когарааннар кижилерге
магадылалдыг болгаш үе-шаанда эмчи
дузазын көргүзеринге бедик белеткелдиг 1,
2 болгаш 3 дугаар деңгелдиг травма-
тологтук төптерни тургузары;

ОТБ-ге когарааннарга эмчи дузазын
көргүзүп турар эмнелге организацияларын
кадрлар-биле болгаш материал-техниктиг
баазанын хандыраары;

ОТБ черинче дүрген дуза чедирер
албанның чедер үезин кызыраары болгаш
ОТБ үезинде когараан кижилерге эмчи
дузазын көргүзүр талазы-биле оларның
дээштиг ажыл-чорудулгазын бедидери;

ОТБ-ден өлүп хораар чорукту болгаш
кемдээрин эвээжидери база баш удур
болдурбазының талазы-биле профилактика
хемчеглеринин магадылалын бедидери

Программаны боттандыра чадалары
болгаш хуусаалары — Программаны бот-
тандыра хуусаазы — 2012 чыл.

Программаны боттандыра чадалар:
бирги чада — 2012 чылдың бирги чартык
чылы;

ОТБ-ге когарааннарга эмчи дузазын
көргүзүр федералдыг стандарттарны са-
гыыр сорулга-биле Программаның хем-
чеглеринин боттандырылгасына киржи
турар эмнелге организацияларын кадрлар-
биле болгаш материалдыг-техниктиг
баазанын хандырылгасын федералдыг
негелделерге дүүштүр чорудары;

ОТБ-ге когарааннарга эмчи дузазын
көргүзүр федералдыг стандарттарга
дүүштүр чаа диагностикалык болгаш эмнээр
хемчеглеринин комплекстерин шингээдири;
травматологтук төптерге амгы үениң
диагностикиг болгаш эмнээр дериг-
херекселдерин садары;

травматологтук төптерге специалистерни
өөредиди;

ийги чада — 2012 чылдың ийги чартык
чылы;

ОТБ-ге когарааннарга эмчи дузазын
көргүзүр системаны боттандыраары;

ОТБ-ге когарааннарга мергежилдиг эмчи
дузазын көргүзүр чаа технологияларны
өөренири болгаш ажыглаары

Программаның боттандырылгасындан
манап турары түннелдери — 1. ОТБ
түннелинде чурттакчы чоннуң өлүп
хораарының көргүзүлгелерин эвээжидери
(100 муң чурттакчы чонга хамаарыштыр
таварылгасындан);

2010 ч. - 47,6;

2011 ч. - 55,63;

2012 ч. - 55,50.

2. ОТБ-ден өлүп хораар чоруктуң

көргүзүлгөсүн эвээжидири (хууларга):

2010 ч. - (+)2,1;

2011 ч. - (+)17,0;

2012 ч. - (-)0,23.

Программаның акшаландырышың үндөзүннери болгаш хемчээлдери:

2012 чылда программа хемчеглериниң боттандырылгасынче көрдүнгөн акша-хөреңги саң-хөөзүнүн ниити хемчээлин 248102,90 муң рубльди тургузуп турар,

Чамдык бөлүк хамаатыларга күрүнениң бюджеттиг албан черлери төлевирлиг дуза көргүзери-биле чингелделер бээриниң чурумун бадылаарының дугайында

2012 чылдың ноябрь 21 № 631 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 1992 чылдың октябрь 9-та культура дугайында № 3612-1 хоойлужулга үндөзүннериң 52 чүүлүңгө дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Чамдык бөлүк хамаатыларга күрүнениң бюджеттиг албан черлери төлевирлиг дуза көргүзери-биле чингелделер бээриниң коштунган чурумун бадылаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың май 18-те "Культура албан черлериниң организастап турар төлевирлиг хем-

оларның иштинден:

Федералдыг бюджеттен - 235697,70 муң

рубль;

республика бюджетинден - 12405,20 муң

рубль.

Программаның күүселдези дээш хыналданы организастаар системазы — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазааның Аппаратының социал политика эргелели.

чеглеринче баарда, шериг келдиртилгези-биле шериг албанын эрттирип турар шериг албаның кижилерге, инвалидтерге, өөреникчилерге, ада-иезиниң ажаалда-тежээлдези чок арткан уругларга, өскүс уругларга, школа назыны четпээн уругларга чингелделер бээриниң дугайында" № 625 доктаалының күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М.КОЗЛОВ

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың ноябрь 21-де № 631 доктаалы-биле бадылаан

Чамдык бөлүк хамаатыларга күрүнениң бюджеттиг албан черлери төлевирлиг дуза көргүзери-биле чингелдер бээриниң чуруму

1. Бо чурум Тыва Республиканың Культура яамызының албан чериниң адаанда күрүнениң бюджеттиг албан черлериниң төлевирлиг дуза көргүзери-биле чамдык бөлүк хамаатыларга социал деткимче болгаш социал дуза чедирериниң немелде хемчеглерин тургузар сорулга-биле ажалдап кылдырган.

2. Бо чурум езугаар "В.Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театры" база "Тыва Республиканың Алдан-Маадыр аттыг Национал музей" күрүнениң бюджеттиг албан черлери төлевирлиг дуза көргүзери-биле чингелделерни дараазында хамаатыларның чамдык бөлүүңгө тургузар:

- инвалидтер;
- пенсионерлер;
- өскүс уруглар болгаш ада-иезиниң ажаалда-тежээлдези чок арткан уруглар;
- школа назыны четпээн уруглар;
- хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерден уруглар;

- школалар, ортумак болгаш дээди өөрөдиге албан черлериниң сургуулдары;
- шериг келдиртилгези-биле шериг хүлээлгезин эрттирип турар шериг албанын кижилерниң уруглары.

3. Хамаатыларга чингелделер бээриниң талазы-биле төлевирлиг деткимчениң даңзын культура албан чериниң удуртукчузунун дужаалы-биле боттандыраар.

4. Чингелделер бээринге үндөзүн кылдыр дараазында документилерни кириер:

- инвалидтер болгаш пенсионерлерге — ук байдалын бадыткап турар үлегерлиг майыктың шынзыдылгасы;
- өскүс уруглар болгаш ада-иезиниң

Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар агентилелдин дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында

2012 чылдың октябрь 26 №596 Кызыл хоорай

Тыва Республиканы күүсекчи эрге-чагырга органнарының тургузуунун өскерилгени-биле холбаштыр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тудар агентилелдин дугайында дүрүмнү бадылаар.

2. Күжүн чидирген деп санаары болза: 2007 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң дугайында дүрүмнү болгаш оң тургузуун бадылаарының дугайында" №613 доктаалын;

2007 чылдың декабрь 30-де Тыва Республиканың Чазааның "2007 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң дугайында дүрүмнү болгаш оң тургузуун бадылаарының дугайында" № 613 доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында" № 1127 доктаалын;

2008 чылдың март 13-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң дугайында дү-

рүмгө өскерилгелер кириериниң дугайында" №129 доктаалын;

2009 чылдың май 21-де Тыва Республиканың Чазааның "2007 чылдың май 16-да Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң дугайында дүрүмнү болгаш оң тургузуун бадылаарының дугайында" № 613 доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында" №212 доктаалын;

2009 чылдың ноябрь 30-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың май 16-да №613, 2009 чылдың май 21-де №212 доктаалдарына өскерилгелер кириериниң дугайында" №587 доктаалын;

2011 чылдың февраль 17-де Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың Чонну ажылга хаара тударының күрүне албанының агентилелиниң дугайында дүрүмгө өскерилгелер кириериниң дугайында" №107 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлар.

Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

«Күрүне хүлээлгелерин күүседириниң административтиг регламентиле болгаш күрүне ачы-дузазын чедирериниң административтиг регламентилерин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чуруму дугайында» Тыва Республиканың Чазааның доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың декабрь 13 № 688 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2011 чылдың октябрь 11-де "Күрүне хүлээлгелерин күүседириниң административтиг регламентилерин болгаш күрүне ачы-дузазын чедирериниң административтиг регламентилерин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумунун дугайында" Тыва Республиканың Чазааның № 605 доктаалына (моон соңгаар — доктаал дээр) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың 3 пунктузунда "Тыва Республикада" деп сөстөрнүң соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

2) күрүне хүлээлгелерин күүседириниң административтиг регламентилерин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумунда:

а) 2 пунктуда "Чазак Даргазы" деп сөстөрнү "Баштыңы" деп сөс-биле солуур;

б) 14 пунктуда:

"в" иштиги пунктуда "хүлээлгелерде" деп сөстүн соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

"д" иштиги пунктуда "хүлээлгелерде" деп сөстүн соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

в) 23 пунктунун үшкү абзазында "регламентиде" деп сөстүн соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

3) күрүне ачы-дузазын чедирериниң административтиг регламентизин ажилдап кылырының болгаш бадылаарының чурумунда:

а) 12 пунктунун "в" иштиги пунктузунда: дөрткү абзацта "ачы-дуза" деп сөстүн соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

алдыгы абзацта "ачы-дуза" деп сөстүн соонга "информация-телекоммуникация" деп сөстү немээр;

б) 18 пунктуну дараазында эдилге-биле бижири:

"18. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының күрүне ачы-дузазын чедирип турар органының, а ол ышкаш ооң албан-

Тыва Республиканың Чазааның «Тыва Республикада албан черлериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасының үнелээшкининиң база боттандырылгасының, бадылаарының, ажилдап кылырының чурумунун дугайында» доктаалына өскерилгелер кириериниң дугайында

2012 чылдың декабрь 13 № 690 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 29-та "Тыва Республикада албан черлериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасының үнелээшкининиң база боттандырылгасының, бадылаарының, ажилдап кылырының чурумунун дугайында" № 313 доктаалына дараазында өскерилгелерни кириер:

1) доктаалдың 3 пунктузунда "Тыва Республиканың Культура болгаш информастыг политика яамызына парлар" деп сөстөрнү "Парлар" деп сөс-биле солуур;

2) Тыва Республикада албан черлериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасының үнелээшкининиң база боттандырылгасының, бадылаарының, ажилдап кылырының чурумунда:

а) адында "Тыва Республика" деп сөстөрнү "Тыва Республикада" деп сөстөр-биле солуур;

б) 3.3 пунктунун "ж" иштиги пунктузун күжүн чидирген деп санаар;

в) 3.12 пунктуну дараазында редакция-биле кириер:

"3.12. Албан черлериниң чедир ажилдап кылдырган тускай сорулгалыг программалары албан чериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасы дээш харысалгалыг Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының удуртукчулары-биле бадылаттынар. Албан черлериниң тускай сорулгалыг программаларын бадылаан дугайында дужаалдарның хоолгаларын Тыва Республиканы Саң-хөө яамызынче болгаш Тыва Республиканың Экономика яамызынче чорудар.

Албан черлериниң тускай сорулгалыг программаларын албан чериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасы дээш харысалгалыг Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, Тыва Республиканы Саң-хөө яамызының

дужаалдыг кижилериниң шийтпирлерин болгаш кылган ажилдарын (кылбаан дерин) хомудаарының суд мурунун (судтан дашкаар) хомудаарының чуруу хамаарышкан кеззэнге айтыр чүүлдер:

а) күрүне ачы-дузазын чедирип түүде Тыва Республиканың күүсекчи чагырга органының болгаш (азы) ооң бан-дужаалдыг кижилериниң, Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албан-чыттарының шийтпирлеринге болгаш кылган ажилдарына (кылбаан чүүлдер хомудалды (моон соңгаар — хомудал кириер эргезиниң дугайында билдирингизинге дыңнадыгыны;

б) хомудал кириер чүүлдер;

в) күрүне эрге-чагырга органнары гаш хомудалды сайгарар кылдыр тлеткен болгаш хомудалды чорудуп албан-дужаалдыг кижилер;

г) хомудалды кириериниң болгаш сарының чуруму;

д) хомудалды сайгарарының хуус;

е) бир эвес доктаадыры Россия Федерациязының хоойлужулгазында көрд болза, хомудалды сайгарарын доктаарының барымдааларының даңзын;

ж) хомудалды сайгарганының түдерин;

з) хомудалды сайгарганының түнниниң дугайында билдиринишкин зыдыңнадырының чурумун;

и) хомудалдың талазы-биле шийт хомудаарының чурумун;

к) хомудалдың барымдаазына бо сайгарылгазына эргежок чугула млерни болгаш документилерни алып билдиринишкин ээзиниң эргезин;

л) хомудалды кириериниң болгаш сарының чурумунун дугайында биришкин ээзинге дыңнадырының аларын."

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлар.

Тыва Республиканың Чазааның газының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

болгаш Тыва Республиканың Экономика яамызының албан-езуунун арына салыр."

г) 5.21 пунктуда "чартык чылда чактап" деп сөстөрнү "квартал санында, четтүг үениң 10-нуң хүнүңгө чедир хуулы" деп сөстөр-биле солуур, ийиги домал кааптар;

д) 5.3 пунктуну дараазында утка абзац-биле немээр:

"Болур хире эчис түңнелдериниң күзүлгелериниң ужур-утказын чедип алган албан чериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасы 80 хуу ажып турар болза, үре-түңнелдиг деп сан болур;

50-ден 80 хууга чедир — эвээш түңнелдиг, албан чериниң бадылаан тускай сорулгалыг программаларына өскерилгелер кириери негеттинип турар;

50 хууга чедир — үре-түңнел чок, албан чериниң тускай сорулгалыг программаларының боттандырылгасын соксадыры негеттинип турар."

е) 5.8 пунктуну дараазында утка-биле немээр:

"5.8. Программаның боттандырылгасынче көрдүнгөн бюджет акша-хөреңгени тускай сорулгалыг эвес болгаш дээш ажыглаваан таварылгада Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың Экономика яамызы-биле кады программаның боттандырылгасының үре-түңнелдер көргүзүлгелеринге болгаш кириген отчеттарына даянып алгаш, албан чериниң тускай сорулгалыг программаларында ажык хемчеглерни ап кааптарының аргазы-биле субъектинин бюджет планнаашкынына хүлээлгезиниң өйлеп каан нормаларын чорутар дугайында шийтпирни хүлээп алар эргелиг.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

КИЖИЛЕРГЕ ЭВИЛЕН-ЭЭЛДЕК БОЛУР

Чоокта чаа Тыва Республиканың эр кижилери чыылгаш, Эр кижиниң аталдарының кодекизин хүлээп алган хуралды эрттирген. Ол бистиң амыдыралымыска чугула болушкун дугайын улуг сонургал-биле номчааш, бодумнуң ХБАБ органнынга ажилдап чораан чылдарымны сактып келдим. Төлөптүг ада кижилерни аңаа ажилдап турган үелеримде көргөн мен.

Мөңгүн-Тайга кожууннуң ХБАБ килдизиниң эргелекчиге 1990-2002 чылдарда ажилдап чордум. Ооң ажылы, берге болгаш харысгалыг дээрзин баш удур алаайн. 1995 чылда хүлээп алган Россия Федерацияның "Өг-бүлө хоойлузу" ХБАБ эргелекчиге ажилына аарыштыр хоойлу-дүрүмни өскерттип чаарткан. Ук дистиң ажылы чон-биле үш, харысгалыг, кижиге эвилең-ээлдек болур гаш оларның амыдырал-далын, тургузуп турар айыгларын кичээңгейлиг дың билер дээрзин хүлээп алган.

Аныяк кижилер ХБАБ-ка дыг чылдагаан-биле кели-? Ийет, өг-бүлө тутканының ийу езугаар шынзылгазын ары-биле, тодаргайлаарга, ыланчыры-биле. Аңаа ал-хаап эгелээш бир дугаар ыланчыштырган аныякта-ны кайын уттур мен. 1990 да Омак Байыр-оол деп оол туун эдиртип алгаш келген. Аш-чаагайы-даа аажок тлар, оларның эп-найы-ды ынчан-на көскү болган. Тенишкениниң дугайында ечилелди олар улуг дүвүрел-е тудуп, боттарының мур-да улуг харысгалга барын тереп билгени илдең чораан. Аас-кежиктиг чурттаарын, адыралга төлөптүг болурун ан күзүүн мен. Ол күзелдин кенинге ам-даа өөрүп чо-румну чажырбаайн. Омак ан-на суурнуң дизельдиг тростанциязынга ажилдап-ган чүве, бо хүнде-даа ол ылында хевээр, төлөптүг ылынарның санында кир-Ол өг-бүлө үш уруглуг бол-нар, оларның төрүттүнгени дугайында херечилелдерин мен долдурдум. Төлөптүг килер болган. Ынчангаш Байыр-оолду Мөңгүн-Тай-кожуунда төлөптүг адалар-ы санынга кирип болур.

Ындыг төлөптүг адалар ол жуунда черле хей. "Малчын" Б-туң кадарчылары Адыгжы-не-оол, Борис Бады-Очур, Чамбал, Аңчы-оол Каң-дээш, кымнарны чок дээр! Чытай адааным Адыгжы Биче-

ХБАБ органнының ажилдакчылары хоочуннар-биле.

оол дээрге ук-ызыгуурундан төлөптүг салгалдың төлээзи-дир. Ооң кырган-ачазы Донгак Мазыкыевич Биче-оол хей чылдарда малчыннап, Тыва АССР-ниң депутадынга доктаамал соң-гудуп чораан кижиге. Ооң оглу, Адыгжының адазы Мочак-оол Донгак-ович база адазының угун салгап, бүгү назынында мал-чыннап, "Малчынның" мурнак-чыларының одуурундан үнмейн келген. Ол буюнныг, чаагай ажил-херекти Адыгжының уламчылап турары бо.

Бо чүүлүмге ХБАБ черинге ажилдап чораанымны кысказы-биле таныштырып көрейн.

Аныяк өг-бүлө улус бир дугаар уруунуң документиин кылдыртып чедип кээри дег байырлал чок. Ол аас-кежиктиг ада-ие улус-биле бир деңге өөрүп орат сен. Төлөптүг ада-иелер ынчан-на көстүп кээр чүве. Амыдыралга чүү-даа ту-рар, ХБАБ чери — ооң "дириг херечизи". Чаа бадыланышкан-нарга, уруунуң херечилелин кылдыртканнарга байыр чеди-рип, өөрүшкүзүн үлөжип олу-рунда, чоок төрелдеринден, кады чурттап олурган эжинден чарылган, ыглан-сыктаан ки-жилер келир. Ындыг таварыл-галарда кижиге девидээр, харын-даа херечилелдерни үрей би-жиптер-даа болгулаар. Бистиң ажилдап турган үелеривисте кожууннарның ХБАБ килдис-териниң эргелекчилери акт бижидилгелерни колдуунда хол-биле бижири турдувус. Хүнде үш, дөрт акт бижидилгелерни кылып тургаш, кол-ла чүве час-тырыг чок кылыр дээш кичээң-гейлиг ажилдаары чугула болур.

Ажилдап келгеним он ийи

чылдың дургузунда 1860 бичии чаштарга төрүттүнгениниң херечилелдерин, 445 аныяк өг-бүлелерни бадылаштырдым.

ХБАБ килдизиниң ажылы хоойлу-дүрүмге үндезилетинер болганда, дуржулгалыг кил-дистер эргелекчилери-биле арга-дуржулга солчулгалары, семинарларга киржири эргежок чугула болуп турган. Чамдык кожууннарның эки ажилдыг килдис эргелекчилери өөрүмге өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен. Оларга Чөөн-

ның ХБАБ эргелекчизи Тыва Республиканың алдарлыг ажил-дакчызы Наталья Кородаевна Монгалбинден кезээ орай бажыңынче долгааш билип алган таварылгам база турган.

Оон аңгыда эргелекчидиң ажилдакчылары Валентина Ва-сильевна Костенко, Дарый Лоп-санчаповна Саая олар шупту-зунга четтигип, шудургу-ла ажилдап турганнар. Олар ХБАБ килдистериниң эргелекчилери-биле семинарларны, арга-дур-жулга солчулгаларны чыл са-

теринге ажилдаары-биле дээди эртемниг аныяк кадрларны ажилдадып эгелээни кончук шын бооп турар.

Амгы үеде эртем-техника чаарттынып, кандыг-даа ажил-дарны компьютерге тускай программа кылып апарган.

2002 чылды доозуп, отчет-тарым дужагаш, ук ажылымны дээди эртемниг аныяк спе-циалист Инга Николаевна Монгушка хүлээди бердим. Боду сонургалдыг, билдинмес чүүлдерни айтырып чедип кээрге, күзелдим-биле айтып бээр турдум. Оон бээр он чыл эрте берди, Инга Николаевна эки ажилдыг ХБАБ эргелек-чилериниң аразында чоруп тур. 2010 чылда ХБАБ килдис-териниң аразында 3-кү черни алгаш, Тыва Республиканың ХБАБ эргелекчиге диплому, 2011 чылда эң эки архив чо-рудулгазы дээш база өске-даа хей-хей шаңналдарның эди-лекчизи болганынга чоргаар-ланып, өөрүп чоруур-дур мен.

2012 чыл — бистерге, пен-сионер хоочуннарга болгаш хоорайларның, кожууннарның ХБАБ ажилдакчыларынга, улуг байырлал. Россия Федерация-зының ХБАБ органнының 95 чыл ою. ХБАБ ажилдакчылары үе-черге хоочуннарымга, аныяк коллегаларымга ажылынга чо-гаадыкчы чедишкенимни, аал-оранынга амыр-тайбыңны, ка-дыкшылды, узун назынны, бү-гү-ле чүүлдерге ак орукту күзе-дим.

Кара-кыс ЧҮЛДҮМ,
Тыва Республиканың ХБАБ
органнының хоочуну.

Мөңгүн-Тайга кожуун.
Чурукту ХБАБ-тың архи-
винден алган.

“Чамдык кожууннарның эки ажилдыг килдис эргелекчилери өөрүмге өөрүп четтиргенимни илередип чоруур мен. Оларга Чөөн-Хемчиктин ХБАБ килдизиниң эргелекчизи Анай Салчаковна Монгушту, Барыын-Хемчиктин Мария Седиповна Күжүгетти, Тес-Хемнин Галина Чоодуевна Соянны, Эрзинниң Мая Дмитриевна Дечинни, Өвүрнүң Севил Чанчы-Хөөевна Борбакованы болгаш өскелерни-даа дем-деглексээр-дир мен.

Хемчиктин ХБАБ килдизиниң эргелекчизи Анай Салчаковна Монгушту, Барыын-Хемчиктин Мария Седиповна Күжүгетти, Тес-Хемнин Галина Чоодуевна Соянны, Эрзинниң Мая Дмитриевна Дечинни, Өвүрнүң Севил Чанчы-Хөөевна Борбакованы болгаш өскелерни-даа демдег-лексээр-дир мен.

ХБАБ килдизиниң эргелек-чизинге бир дугаар ажилдаан чылымда-ла чымчак сеткилдиг кижилерге таваржып турдум. Ажилдаанымның ийи-үш чыл эрткенинде, чара бадылаашкын акт бижидилгези кылыр ужулга таварышкан мен. Ону частырыг-чок, хоойлуга дүүштүр кылыр дээш ынчан Тыва Республика-

нында доктаамал эрттирип кел-генер. Ындыг солун ужуражыл-галарны, кээри ажыг чылдар эрткен-даа болза, дүүн чаа-ла болган ышкаш кылдыр сактып кээр мен. 1992 чылда Сүт-Хөл-дүн ХБАБ килдизиниң эрге-лекчизи Лина Михайловна Монгуш он ийи юбиларларны байырлыг байдалга бадыланыш-тырган төөгүлүг болушкунга Наталья Кородаевна, Мая Дмит-риевна, Анай Салчаковна база мен барып кириштивис.

Россия Федерациязының "Өг-бүлө" хоойлузу, ХБАБ эрге-лекчилериниң чаа хоойлулары үнгениниң соонда Тываның ХБАБ агентилели 2000 чылдан эгелээш кожууннарның килдис-

Тываның эң-не кол Шивизи уругларны манап турар

Республиканың найысылалына декабрь 26-да чаңчыл болган Тываның Баштыңының Чаа чылдың байырлалының Шивизи болур. Бичии уругларның эң-не улуг байырлалына баар ааскежик республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан 7 хардан 14 харга чедир 700 оолдар-уругларга онаашкан.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы—Баштыңындан ат-фамилиязы кирген чалалгаларны бо чылдың дургузунда хууда чедиш-киннерлиг, онза салышкыннарлыг: тергин өөредилгелиг өөреникчилер, спортчулар, олимпиадалар, хөгжүмнүг мөөрейлер тилекчилери, а ол ышкаш хей ажы-төлдүг болгаш чединмес өг-бүлелерден уруглар алыр. Байырлалдың шупту киржикчилерин К.Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының артистеринин болгаш Соок-Ирей биле Харжыгаштың утундурбас оюн-көргүзүү, мөөрейлер манап турар. Эң-не каас-чараш, солун болгаш онза хептиг уругларга тускай шаңналдарны, а тергин өөредилгелиг уругларга тускай белектерни Тываның Баштыңы тыпсыр.

Чырыткылыг XIV Далай- Ламаның ному — тыва дылда

«Ажылга аас-кежиктиг болур уран арга» деп аттыг Чырыткылыг XIV Далай-Лама Башкының америк чогаалчы, журналист болгаш буддизмнің талалакчызы Говард К.Катлер-биле кады бижээн ному тыва дыл кырынче очулдуртунуп үнген.

Бо номда Говард К.Катлерниң Далай-Лама-биле чугааларының материалдары чыгдынган. Оларның кады ажылдажылгазының түннелинде хей номнар чырыкче үнген, бо ийиги ном дээрзин демдеглед болур. Очулганы Тываның Камбы-ламазының сүмелзэни-биле билдингир тыва чогаалчы Н. Куулар кылган.

Ук ном — Чырыткылыг Далай-Ламаның тыва дылче очулгалыг үнген баштайгы ному. «Ажылга аас-кежиктиг болур уран арга» деп ном бүгү делегейде билдингир ыдык башкы, тибет буддизмнің баштыңы-биле амыдыралды канчап улам уткалыг болгаш аас-кежиктиг кылыптарынга бараан болдурган бөлүк чугааларны уламчылап турар.

Бис каяа-даа, бажыңга азы ажылдаар черге-даа ажылдап турзувусса, амыдыралывыстың хей кезинин ажылга бараан болдурар бис. Бистиң кайывыста-даа ажыл-биле дыка хей берге айтырыглар холбашкан болбайн канчаар.

А Далай-Лама ол дугайында чүнү бодап турарыл? Номда көдүрүп үндүрген чамдык темалар бо-дур: ажыл болгаш бот-үнелээшкин, сеткил ханмазының кол чылдагааннары болгаш олар-биле канчаар демисежири, коллегалар болгаш удуртулга-биле чөрүлдээлер, чалгаараары болгаш хөлүн эрттир артыр ажылдаары база оон-даа өске. Бо ном ажылдап турар кижилерге чаа иштиги күштерни болгаш сеткил-сагыш тайбыңын тып алыр арганы бээр.

Николай КУУЛАР.

Чонар-даш — бойдустуң хуулгаазын эртинези

Угаан-бодалдың өзүлдез

Аныяк-өскенни чараш чүүлге өөредип кижизидери — оларның иштиги делегейинин, мөзү-бүдүжүнүн эки шынарларын боттандырып хевирлээри. Ылаңгыя уран чүүлге сонургалдыг уругларның кижизидилгези ала-чайгаар оожум-топтуг, эвилең-ээлдек болгаш езу-чаңчыл аайы-биле дүгжүп турар боор.

Чонар-даштан янзы-бүрү дүрзүлөр сиилбип кылыры — эрте-бурунгу ус ажыл. Уран-шевер салым-чаянның кижилеринин ус ажылы салгалдан салгалче дамчып, уран чүүлдүн база бир ховар, кайгамчык кезээ болуп чорууру өөрүнчүг. Республиканың аңгы-аңгы булуңнарында янзы-бүрү бойдус материалдарындан чараш дүрзүлөр оюп хээлээр, сиилбири, чогаадыр салым-чаянның кижилер бистиң республикавысты каастап, онза ажылдары-биле делегей деңнелинге алдаржыдып, Тыва чуртувустуң аалчыларынга суй белек кылдыр сөңнеп турары мактанчыг. Оларга алдарлыг болгаш сураглыг даш чонукчулары, чурукчулары, скульпторлар дээш, оон-даа өске уран чүүлдүн кижилери хамааржыр. А олар база бир шагда ук ажылын бичизинден эгелеп сонургай бергени магатчок. Баштай бөдүүн дүрзүден оон шала нарын дүрзүге чедир кылып эгелээри — чурукчунуң иштиги делегейинин хөгжүп турарының бадыткалы.

Өзүп оран салгалды эрте-бурунгу ус ажылга өөредип кижизидип турар төптү сураглап тургаш, республиканың уругларның немелде өөредилге албан черинден тып чеде бердим. Чонар-даш бөлүүнүн өрээлинче кире бээримге, бөлүк элээди оолдар, аразында башкызы база, холдарында чырык-сарыг өңнүг даштардан шагдала дүрзүлери үнүп келген амытаннарның хевирлерин хоюглаары хоюглап, чараштаары чараштаан олурлар. Чүгүрүп чоруур аът, улу...

Амыр-менди солушкаш, башкызынга чеде бердим. Оолдарга техниктиг уран чүүлдүн чажыттарын дамчыдып берип турар башкыны Н.О. Саая дээр болду. Начын Оттук-ооловичиден аңгыда, Алексей Салчакович Кагай-оол болгаш чанында ыяштан оюп хээлээр бөлүктүн башкызы Эрес Ким-

Тоолзуг улу дүрзүлүнүн чипи ораны.

оолович Самбуу элээди оолдар-биле ажылдап турар. Бо оолдар улуг бөлүккө хамааржыр болду. Башкыларның чугаалап турары-биле алырга, бөлүккө келген оолдар баштай пластилинден хевирлер тудар, чуруттунар, оон соонда чоорту дойдан, гипстен ишкери хевирлер тудуп кылып, а оон соонда даштан бөдүүн бичии суй белекчигештер — дүлгүрлерге кожар дүрзүлөр, нарын эвес кылыглар сиилбип эгелээр. Даш-биле ажылдаарда, кижилерүзү ол тудуп алган материалын билир ужурулуг. База бир кол чүүл — даштан оюп хээлээр чүүлүнүн овор-хевирин долузу-биле билири. Ол кончуг чугула деп билдим, чүге дизе кижилер анаа-ла-бир амытанны оюп эгелевес болгай. Ол ону кончуг таптыг өөренип көөр, сайгарылганы бодунга кылып, чүгле оон ам ажылын эгелээр.

Кажан кижилер музейге азы суй белек садыыңга кире бергеш, чонар-даштан дүрзүлөрни көргөш, мен, бодум хуумда, уран чурулгага база сонургалдыг болгаш, дораан оон онзагай байдалын, шынарын эскерип көөр мен. Бо чонар-даш бөлүүнүн оолдарының кылып оран ажылдарын көрүп турарымга база оларның амытан-

нары бир-ле шимчээшкнде болгаш бир-ле болуушкунну көргүзүп турганзыг. Кызылдың № 11 школының 9-ку классчызы Аяс Ондарның «Чүгүрүк атын» топтаарымга, ол чүгле бурунгаар кушталдырып бар чыдарын көргүскен. Аът — ол езулуг тыва эр кижинин өңнүү. «Тыва эр кижилер аът мунуп өзер» дээр болгай. Ол-даа шын: А Айдың Намзырай чөөн чүк календары-биле бо чылдың демдээ «Улуну» сиилбип олур. Ук амытанның сүрлүг хевирин, чиге көргөн караа база оон дүрзүзүн каастаан хээлери оон ээзинин кайы хире хандыкшылдыг кылып ораны бадыткап турар болду.

Чараш чүүлдер оюп сиилбири

чонар-дашты кайыын ап ту сонургап айтырарымга, Оттук-оолович: «Чылдыңналар камгалалының хунундундайга болур уран чүүлдүлүглар делгелгезинге кылгаш деривистен саттынган акша-ги-биле чугула херек херекени сатпышаан, Бай-Тайга кунуң Сарыг-Хая деп черге даштап чоруп каар бис. Ынчакыштадыр өөреникчилер чонар-даштын чыып белеткеп бис. Чонар-даш база хуус боор болгаш, ону шын алыры чугула, чүге дизе чыып бээрге, даш кургап эгелээр сиилбири болдунмас, тогла болур. Чаа даштар шыктыг б

«Чүгүрүк аът» — Аяс Ондарның ажылы.

Н.О.Саая өөреникчилери-биле ажыл чезинде.

ол кончуг үези ол-дур. Оолдар бис чүгле чараш чүүл кылырынга эвес, а эр кижилер болур ужурулугул, эр кижилер мөзү-бүдүжү кандыг болурун кезээде бурунгаар көрүшүп руурун кижизидер соруглар бис. Амгы үеде республикада Адалар чыыжы болуп эгелээр өөрүвес аргажок бис. Эр кижилер сүлдө-сүзүү кезээде бедик болза, бүгү чүүл эки болур бодаар мен» — деп тайылбырдады.

Чонар-даштан кылган чүүл «аажы-чаңы» оон ээзинин амытан-биле демей боор деп даар-дыр мен. База ол амытан кижинин сагыш-сеткилинде дойлоп турарыл, ол бодунун амытанга илередин.

Валерия КОНГАР

Авторнун тырттыр чуруктары.

...КЫЙГЫ САЛЫП ЧЕТТИГИПКЕН

Репортаж

Онзагай хүн — 2012 чылдың 12-нчы 12. Тываның күрүне университетинин филология факультеди. Тываның Комсомол шаңналының илекчизи, шүлүкчү Антон Үержаа-ның төрүттүнгенинден бээр 55-жашына тураскааткан «Чүгүлүг океаннар делгеминче ужуга эр» деп чогаалдыкчы кезээ. Студенттер, башкылар, чогаалчылар, журналистер улуг сонургал-биле кылып кээп тур.

Чырык одаг

Аразында литература музейин ачар кирип келдим. Музей чаа ажыт-турда, бистиң корреспондентивис ол залга кирип, солун арнынга чырыт-номчукчулар сактыр боор. Кыска дургузунда ооң бедик утка-шынарлыг аяныг, чараш кылдыр шиметтин-эскербес аргажок. Улустуң чогаал-чынын портреттери, улуг эвес херек-аалдары дораан кичээнгейни хаара кээр-дир. Ханада аскан фото-чуруктар болгаш чогаалчылар дугайында чугаалап, көргүзүп турар. Шынап-ла, чырык одагының үзүндө чолуларның күзеп, йөрзөп турганы ыш-ыл хөйүнү чыгыр чылыг одаа болу-ну — ооң эргелекчизи, чогаалчы башкы Күжүгеттин шылаг-могаг чок, кызы-ай аялының түнели-дир.

Чылыг сактыышкын

Жазынң хүндүлүг аалчызы — шүлүк-өөнүң ишти, башкы Людмила Нико-ла Күжүгет эге сестү ап, ынак эжи, ажы-уң адазы Антон Үержааевичинин иш-иш чылыг сактыышкынын кылды. Авазының чугаазы-биле алырга, Антон-инден-не өскелерден онзагай ылгал-олуп өзүп келген. Кезээде бир-ле бо-алыскан чоруур, иштинде сымаранып-анган орап дээр. Сөөлүндө огул чо-м-апарганынга авазы аажок өөрүп,-арланып чораан.

75 чылда мен педучилище дооскаш,-зында чылын филология факульте-кирип алган мен. Бөлүүвүске дөрт оол-у, оларның бирээзи — Антон. Оолда-тан Антон биле Чыргал шериг албанын-геш келген боорга, эгезинде таныш-тус «акый-акый» дээр турган бис (сөө-ну сактып чугаалашкаш, баарыбыс-к каттыржыр ийик бис), чамдыкта-с училище база школа дооскан, гаш хар-назын аайы-биле аңгы-аңгы-тар чыылган бөлүк болган бис.

Антон эгезинде шүлүк бижир салым-ныын биске ыттаваан, ол дугайында-с турган бис. Ынчангаш «Дамырак»-с чогаал каттыжыышкынының бир-р шүлүктөр ному чырыкче үнүп кээрге,-н Үержааның шүлүктөрүн номчааш,-н кайгап калган бис. Чуруун көөрүвүске-с өске кижини. Шүлүктери-биле каттай-с чуруун база парлап үндүрер-га, Антон ыякташ, чаңгысклассчы эжи-роолдуң шериг чуруун дужаапканын-нде чугаалаан кижини. «Шын», «Тываның-тары» солуннарга шүлүктери улаштыр-гелээр, шүлүкчү деп ынчан ылап-каан бис. Өөренири база дыка эки-н. Бурунгу орус литератураның лекция-н Г.Н.Курбатский башкы номчуп турган.

Антон берге кичээл кээрге, Антон бисти-лаар турган. Чоорту шупту башкылар-ну эскерип, аңаа дыка ынак апарганын-нур-дир мен. Чаңгыскурсчулар болгаш-ту бот-боттарывиска чоокшулажып,-жа берген бис. Студент турувуста улуг-ус Айгуль төрүттүнген. Ол школа доо-руда ачазы чок апарган. Айгуль ачазы-нзин истеп, филология факультетин-гаш, ооң ажылдап турганы Тываның-үндүрер черинде ажылдап тур. Оглувус-ис Москвага өөренип турду, а ам-нда ажылдап турар.

Антон бичини уругларга дыка эпиг, олар-аажок чугаалажыр, ойнаар. Улуг

Антон Үержаа.

угбамның уруу Юлияны: «Өзүп келгеш, Тываның ховар дээр чараш кызы боор сен» — дээр кижини, шынап-ла, 2008 чылда Юлия чараш кыстар мөөрейинге киришкеш, даңгына болганы солун.

Антон Үержааевичинин шүлүктөрүнге уран номчулга мөөрейинин соонда, «Көрүк-чүнүң сонургалы» деп тускай шаңналга Антон Үержааның шүлүктөрүнүн чындзын тураскаалга тыпсыр бодап тур мен — деп, Людмила Николаевна чугаалады.

39-ла харлыында...

Филология эртемнеринин кандидаты, доцент К.Б.Доржу «Антон Үержааның поэзиясында сугнуң омур-хевири» деп илеткелди кылды. 39-ла харлыында чырык өртемчейден чарлып чорупкан-даа болза, кайы-даа назынның, кандыг-даа мергежил-дин азы социал байдалдың кижизинин чүрээнге дээр, ону өттүр билиндирип, хөл-зедиптер одуругларны А.Үержаа арттырып четтигипкенин, тыва чоннуң салгалдарын төрзөн черинге, езу-чаңчылдарына, тыва дылынга камныг болуп үнелээринче кыйгы салып четтигипкенин, ооң чогаалдары амгы үеде тыва чонувустуң мурнунда туруп турар нарын айтырылганы баш бурунгаар көрүп каанын херечилеп турарын Клара Бүрбүл-деевна илеткелдине онзалал демдегледі.

«Суг объектилеринин эң улуу океаны тывалардан көргөн кижини ховар. А.Үержаа-ның поэзиясында «океан» деп сөс улуг, делгем, хемчээттинмес девискээр, делегей дээр уткалыг ажыглаттынган. Шүлүкчүнүн саарынының ырызының, уян сеткил-хөө-нүндө үнген агымы — сүрлүг, шапкын океаннарже кирип ага бээр:

«Оруум улаан оглаа соруум,
чүгүлүг ырым
Океаннар делгеминче ужуга бээр».

Океаны «Чечектерде шалың» деп шү-лүүнде эр улустуң буруузу-биле херек чок черге херзэжен кижинин төп чоруур карак-тарының чажының хемчээли-биле деңнээр:

«Херзэженниң карак чажы —
Чечектерниң шалыңнары
чеже черге төгүлбээни!
Деңнээр болза, океан-даа
хөөлбек болур».

Мында ол сөске удурланышкак уткалыг хөөлбек деп сөс-биле хемчээттинмес чүүл-дү айтып турар.

А.Үержааның шүлүктөрүн «далай» деп сөс база элзэн черни ээлеп турар. Далайны лириктиг маадыр ынак кижизинин карактарына деңнээр турар. Далай өңүгө дөмей карактарны өөнүн ишти Людмила Николаевна эдилеп чоруур. Ынчангаш «Далай ээзи тарийгини» кымның омур-хеви-ринге даянып бижээнин догааштырары берге эвес.

Хемнин омур-хевири база ооң чогаал-дарында чугула черни ээлеп турар. Хем, хем-суу, агымы, саары, чалгылары — өзек тема.

Төрзөн хеми Алаш биле төрзөн иезинин омур-хевирилери ооң шүлүктөрүнде чүүл-дежиپ турар:

«Ием биле хемим сени көрүп алгаш,
Ишти-хөңнүм аарышкызы
намдаш кыннып;

...
Адып кагбас Чолум-Бөргүм ийи маагы
Авам биле Алаш хемим силер силер!
(«Алажымга»).

«Авамның мээ чылдып бербес
шайы ышкаш,
Алажым суун амзаарымга, хөңнүм өттү».
(«Кызыл теннин шийтээринге шыдаш-пайн...»).

Антон Үержааның шүлүк одуругларында суг объектилеринден аржаанның омур-хеви-ри өзек черни ээлеп турар: *мөңгө-аржаан эртинге, аржаан-чулук, аржаан-дом, ар-жаан-хөгжүм, өлчейивис аржаан-суу* дээр, оон-даа өске. Оларның аразында *ар-жаан-чулук, аржаан-хөгжүм* деп сөстөрүн чүгүлүк Антон Үержааны деп санап болур.

Антон Үержааның поэзиязының кыш-чай дивес саарлып турар агымы каян-даа соксаш кылынмас болзунам — деп йөрзөл-биле башкы солун болгаш ханы сай-гарылгалыг илеткелдин доосту.

Каян-даа кагбас сагызыны

РФ-тин Чогаалчылар эвилелинин кежи-гүнү, литература музейинин эргелекчизи, башкы Мария Күжүгет Антон Үержааның чогаалдары тыва улусчу аян-хөөндө ужук-талганын, бодунуң номчукчуларының со-нуургалын хаара тыртып кээр арга-шинэ-нин, сорунзазының чажыды — чечен тывы-зы чогум-на ында дээрзин онзалал айытты. Ол чогаалдарының хөрзүнүнүн чемишчи-дилгезин тыва езу-чаңчылдардан, тыва ша-жын-чүдүлгеден, тыва философчу бо-далдардан алган.

Шүлүкчүнүн «кажан-даа кагбас сагы-зыны» болур бурунгу өгбелеринин күзөл-бодалын илереткен чагыг-сүме мотивтиг «Үш чүс харлыг кырган кускунуң чагыг», «Музейде чыдар кадыг идиктин чагыг» дээр чижектиг чогаалдар хамааржыр.

Хамның омур-хевири кадагалаан «Тыва» деп шүлүкте кончуг нарын билиш-киннер кирип турар: чер-чурт болгаш хам. Оларның аразында символиктиг харылзааны кичээнгейлиг номчааш, эскерери чугула.

Тыва улустуң бурунгу мифтеринин, хам чүдүлгезинин, езу-чаңчылдарының салдары А.Үержааның чогаалдарының чемижи, сүү-зүнү болу бергилзэн. А.Калзанның бодалы-биле, «...шүлүктөрдө поэктиг угаазылал бурунгу мифологияда дазылдыг» [Калзан 1991: 194].

Курбустунуң омур-хевири — «Мөңгө баглааш», «Челзэш», «Ак салым», «Сарала дугайында сарыннал», «Кежеге» болгаш өске-даа шүлүктөрдө бар. Кижинин ыдыктыг, чаагай күзэлдери Кудай-дээр, Курбусту, Денгерлер-биле тудуш дээрзин сагындырып, эки сеткил-чаяанныг дириг чүве бүрүзүнүн сүнезини, кедизинде барып, Курбустуга чурттаар деп мифологтуг бодалды чогаалдарында элдээрткен.

Эрлик-Ловун хаанның омур-хевири «Дүш» деп шүлүкте кирген. Бурунгу тыва-ларның кижини бурганай берген соонда, Алды, үстүү ораннарга барып чурттаа-рының шилилгезинин дугайында чугаазына үндөзүлөп бижээр.

Чогаалчының шүлүктөрүнде дыка хөй одуруглар кижини болгаш бойдустуң аразын-да нарын, чараш харылзааларны, оларның алыс дөзүнүн ханызын медеп билиринче номчукчуну ала-чайгаар чыгай бээр. Антон Үержааның ынакшыл, өг-бүлө, ажы-төл ду-гайында шүлүктери бир-ле куюм сарыннал-дыг, идегелдиг, ынакшыл, бүзүрелдиг.

Амыдыралдың «хээлерин» эскерип, уран-чечен дылы-биле номчукчуга чедирип чораан. Аякта, чадаганда, ширтекте, эзерде,

содакта, чактырда, көгээржикте хээлерни амгы тыва кижини А.Үержааның чогаалда-рындан «тып аар» аргалыг дээрзин Мария Амын-ооловна илеткелдине айтып, шүлүк-чүнүн чогаалдарында чижектерни кирип тура, тайылбырлады.

Туураан шүлүкчү

Антон Үержааевич Күжүгеттин 55 хар-лаанынга тураскааткан чогаалдыкчы кезээге Тываның Улустуң чогаалчызы Александр Даржай кирип, чылыг сактыышкынын кылып, ооң чогаалдыкчы ажыл-ижинге бедик үнелелди берди.

— Кайгамчык хүнде ужуражып, шүлүкчү дугайында, ооң чүрээниң дугайында, чонунга арттырып каан улуг өнчүзү — чогаалдарының дугайында чугаалажып турар-дыр бис. Антон Үержаа ышкаш шүлүкчү анаа-ла тып-тып келбес, ол дазыл-дөстүг: төрзөн дылы, өскөн-төрзөн чери, төрзөн чону-дур.

Чогаалчы бүрүзү төрзөн черинин кай-гамчык хуулгаазын эртинезин — бо сарыг өртемчейде бар байлак эртинелерден артык эртинезин сагыш-чүрээнде шыгап алган чоруур. Эң-не байлак эртинелиг чораан кижини Антон Үержаа-дыр деп ам билип чор мен. Та чеже чогаалдарын чедир биживейн барган деп бодап чордум. Ам бодап ораарымга, ол шүлүктөрүнде сөглээр дээр сеткилин шуптузун чедир сөглөп каан-дыр. Чонунга бээр дээр эртинге-байлактарын бо-дунуң үзүндө ол берип каан-дыр. Шү-лүкчүнүн мага-боду бо өртемчейден адыр-лып чоруй барган дээрден башка, ооң са-гыш-сеткили дириг хевээр, ынчангаш бөгүн Антон Үержааевич-биле чугаалажып чедип келген улус-тур бис.

С.Пюрбю мынча дээр: «Кижинин каяа төрүттүнгени эвес, а чонунга чүнү кылып кааны чугула. Бистеринин чогаалчыларның үнгөн дөзүвүс, аал-чуртувус Сергей Пюр-бюнун, Степан-Сарыг-оолдуң, Юрий Кюн-зегештин чогаалдары ол-дур. «Аңгы-оол-дуң тоожузу» чаңгыс кижинин чогаалы эвес, тываларның ниити эртинге-байлаа-дыр. Ону муң-муну-биле чырыкче үндүрүп, анаа чор-гаарланыр ужурлуг бис. Антон Үержааның чогаалдарына база.

Эң улуг харысалга силерде — келир үениң башкыларында. Шүлүкчүнүн адыш оюу дег төрзөн черинин делегейи кайы хире улуг, делгем-дир, ону өөреникчилерге силер ынчаар чедирер ужурлуг силер. Мен кенен угааным-биле А.Үержаа мээр өөреникчим деп санап чордум, ам бодап ораарымга, ол мээр башкым-дыр. Шүлүкчүнүн хар-назы-нының аайы-биле эвес, ханы уткалыг, өлүм чок, чараш чогаалдарының аайы-биле үнелээр болгай. Тывалар шаанда: «Чок апарган кижинин бажын коваңнатпас, ооң адын адавас» дижири болгай. А чогаалчының адын хөй катап коваңнадып, ону сактып, ооң са-гыш-сеткилин хандыр билип, номчуп, чугаа-лажып-ла чоруур болзувусса, өндүр, чаагай сылдызы улам чидиг кывар. Ынчангаш чо-гаалчыларны утпайн, сактып чоруп көрүңер» — деп, Александр Александрович келир үениң башкыларына чагыг-сөзүн берди.

А.Үержааның чогаалдарына уран номчулга мөөрейи болду. Анаа филология факультетинин студентилери киришти. Түнелинде мөөрейинин тирикчизи 4-кү курстун студентизи Аңчы Хомушкун («Алажымга») болган. 2-ги черни Даң-Хаяа Ак («Карактарың—ыдык далай». 5-ки курс), 3-кү черни Долума Диртинчал («Ие дылым». 2 курс) олар ээлзэн. «Көрүкчүнүн сонур-галы» тускай шаңналга Айдыс Ооржак төлөптиг болган.

Антон Үержааның номчукчулары хүнден хүнге улам немежи, ооң чогаа-лының мөгейикчилеринин одуруу оран-чок шөйлүп, харын-даа төнчү чок болур дээрзинге, тыва чон чырык чер кырынга чурттап чорда, туураан шүлүкчүнүн чогаалдары база мөңгө чурттаар дээр-зинге бо кезээ база катап бүзүредивис.

Светлана БАЛЧЫР.

Чуруктуу факультеттин архивинден алган.

ШЫДЫРАА — ООҢ АМЫДЫРАЛЫ

Бо хүннерде Тываның кол шыдыраачызы Николай Петрович Шишигин 80 харлап турар.

Ынча чылдарның дургузунда ооң ат-алдары Тываның девискээринге бичини-даа кудулаваан, харын-даа улам дыңналгыр чаңгыла-нып турар. Шыдыраа уран чүүлүнүн эң көскү төлээзи Николай Шишигин бодунуң билдингир коллегаларын шыдыраалаар талазы-биле оранчок ажып турар, чүге дизе демгилериниң доктаамал ойнаар чайы-даа, аргазы-даа чок, а Николай Петрович өөреникчилери — аныяк шыдыраачылар-биле кичээл-девишаан, доктаамал ойнаар аас-кежиктиг болуп турар.

Бо, шынап-ла, кайгамчык кижини. Бодунуң ынак спорту — шыдыраага бердингени, аңаа шынчызы-биле деңнежир кижини тывары берге-ле боор. Бистин шыырак дээн шыдыраачыларывысты ап көрээлиңер: ол дээрге мөге Сүүр-оол Ондар, Шыдыраа спортунуң федерациязының даргазы турган Шулуу Куулар, ча адыкчызы Елена Тутачикова-Достай, чик атлет Василий Баклыков, аар атлет Евгений Черногоров олар-дыр. Мен бодаарымга, олардан безин Николай Шишигин бир баш ажып турар. Шыдыраага ол дег бердингени кижини чок. Ындыг кижилер чокта — амыдырал чалгааранчыг.

Николай Петрович өөреникчилери-биле.

Н.П.Шишигин 1932 чылдың декабрь 19-та Баян-Кол суурга төрүттүнген. Ада-иези өгленчип алгаш-ла, 1918 чылда Тываже көжүп чедип келген. Боду Абакан-ның пединститудун дооскан. Кызылдың 3 дугаар школага башкылап эгелээн. Аныяк башкы астрономияга, туризмге, электротехникага дыка ынак болгаш, бөлүктөр тургузуп алгаш, бо-ла аян-чорук

кылып чоруп каар турган. Ындыг олут орбас башкы хенертен кайгамчык шыдамык чорукту негээр шыдырааны сонугай берген.

Н.П.Шишигин арта-ла шору улгады бергеш, шыдыраалап эгелээн. 1948 чылда ол Михаил Ботвинник дугайында дыңнап, билип каан. Ол делегейиниң шыдыраага чаа чемпиону болган.

1958 чылда Шишигин Тываның

шыдыраага чемпиону апарып, бирги разрядтын шыдыраачызы болган. Оон беш чыл улаштыр чемпионнаан. Ниитизи-биле алырга, Николай Николаевич — республиканың 15 дакпыр чемпиону-дур. Ол хей чылдар дургузунда Тываның шыдыраа команданың капитаны турган. Тываның бир дугаар шыдыраачызы Россия чергелиг маргылдааларга, олимпиадаларга Тываның адын камгалап чеже-даа киришкен. Н.П.Шишигин шыдырааны сайзырадыр талазы-биле дыка хей чүүлдерни кылган. Ол — кайгамчык салым-чаянныг башкы. Шыдыраага ынак кайгамчык аныяк салгалды ол өстүрүп каан. Оларның аразында Валерия Куулар, шыдыраага делегей чергелиг мастер Долаан Салчак. Ол — Москваның күш-культура болгаш спорт академиязының шыдыраа факультетинин доозукчузу, 2011 чылда Тыва Республиканың чемпиону-дур. Мындыг салгакчыларына башкы канчап чоргаарланмас боор. Тываның ажы-төлүнүн шыдыраага ынак-шылын оттурганы дээш хей-хей ада-иелериниң өмүнээзинден аңаа курлак чедир мөгейиг!

80 харлап турар кайгамчык юбилейи-биле Тываның кол шыдыраачызына аас-кежикти, быжыг кадыкшылды, бүгү-ле чүүлдерге чедишкенин күзеп каалыңар. Анатолий СЕРЕН.

АМ БАЗА КЕЖ АЙЫЛЫН ДУГАЙЫН

2012 чылдың декабрь берге байдалдарны башкының төвүнче тудуг материал чүдүрген КАМАЗ маркалыг мобиль «Тожд» дош кежиин же кире бергениниң дугадындадыг келген. Аңаа чү материалдарны 20 шакка дүжүрүп шыдаан. Транспорттан уштурунуң талазы-биле ды чүгүл хундуску үеде болур. Ону барымдаалааш публика девискээринде даа дош кежин албан-езуу ажыттынмаан дээрзин база дыңнадыр ужурулг бис. Д 4-те ол-ла кежиге УАЗ-452-лыг үш автомашина сугга дү сагындыраал. Ол таварыг амы-тынындан чарылган аараан кижилерниң чок бол аас-кежин.

Хемнин доштары ам-да хевээр болуп турарында кежерин хоруп турда-ла, хамаатыларыны ону тоовай-рындан амы-тынындан, хөреңгизинден чарлырын-лын тургузуп турар дээрзин лаар апар. Серемчиде х чок дээрзин утпар!

Снежана ШОЙ:
ТР-ниң ОБ болгаш ХК а-
лелиниң парлалга албан
ажылдакчызы.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Амгы үеде квартира садып алыгы — амгы үениң экономиказының турум эвес байдалдарында силерниң акшаңарны камгалап алырының эң эки аргазы-дыр. ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

КАШ БАЗЫМ ЧЕРДЕ ВЫЖЫГ ГАРАЖТАР БАР.

«Ажаалга банкызы» ААН таварыштыр ипотекага ап болур.

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	2; 3	97,80	11,50	2,3,4

«ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН

ниитизи-биле 175 дөрбелчин метрден 201 дөрбелчин метр чедир шөлдүг, 1 база

2 каьттан тургустунган, белен тудуп каан коттедж бажыңнарны садып эгелээнин дыңнадып тур.

Өртээ 1 м² 33000 рубльден өрү.

Садып алырының дугайында «ЭНЕРГОСТРОЙ» КХН-ниң 8-905-920-41-01, 8-923-268-90-73, телефон/факс (39422)4-85-29.

Чурттакчы чоннуң кичээнгеийин

Тыва Республиканың Юристер ассоциациязы 2012 чыл декабрь 21-де 09.00 шактан 17.00 шакка чедир А.С. Пушкин а библиотекага (кол оран-савазынга) Кызыл хоорайның мик районнар чөвүлелдериниң хей-ийити хүлээп алышкын черлери найысылалдың болгаш республиканың кожуннарының нотариал контроларынга, а ол ышкаш кожуннар чагыргаларына чурт чы чонга халас юридиктиг дузаны чедирерин дыңнадып тур.

Күш чок деп санаар

2011 чылдың 06.25-те Мөңгүн-Тайга кожуннуң Мугур-Аксы су №2 школазы муниципалдыг ортумак өөредилге албан черин д канының дугайында Аяс Ильич ЛОПСАНЫҢ адынга тывы сериязы 17 АВ №0005993 аттестаттын читкенин барымдаалааш, күш чок деп санаар.

«Тыва Республиканың автомобиль оруктары» күрүнениң казна албан чери

Сарыг-Сеп-Балгазын аразында автооруктуң «Бүрен-Аксы» кежиин 201 чылдың декабрь 18-те ниити деңзизи 10 тонна чедир чүьк автомобильдеринге эртер кылдыр ажытканын сонугалдыг организацияларга дыңнадып тур.

КОНКУРСТУ СОҢГААРЛАТКАН

Кызыл кожуннуң Шамбалыг сумузуңуң конкур комиссиязы Шамбалыг суму чагыргазының даргазы албан дужаалды элээриниң конкурсузун эрттирериниң хуусаа узатканының дугайында дыңнадып тур.

Документилерни хүлээп алырының хуусаазын 2012 чылдың декабрь 29-ка чедир узаткан. 8.00 шактан 17.00 шакка чедир хүлээп алыр, дүштеки чапсар 12.00—13.00 шакка чедер.

Конкурс 2012 чылдың декабрь 30-де 10.00 шакта Шамбалы суур, Алдан-Маадыр кудумчузу, бажың 1 деп адрессте Култур бажыңына болур.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.
Кол редактор И.М.ДАМБА-ХУУРАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7470. Чагыг 149. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанчы Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүзүл Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 10) Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туржу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш автор фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.